
Butlletí Excursionista de Catalunya

Notes sobre la illa i la ciutat de Rodes

La illa de Rodes està situada en la Mediterrània oriental, entre el grau 25° 23' longitud Est, 35° 52' i 36° 58' latitud Nord, a 18 quilòmetres al SO. de l'Àsia Menor. Té 83 quilòmetres de Nord a Sud, i 41 quilòmetres d'Est a Oest. Muntanyosa i rocosa, està constituïda al Sud per una massa calcària-cretàcia, i a l'ENE., per roques eocèniques plegades. Els principals massissos, són: al centre, l'Attavio (antic Atabyrion), de 1200 m. alt; al Nord, el Sant Elies, de 850 m. alt, i al SO., el Gramytis, de 800 m. alt. Les costes no són gaire accidentades: al Nord, hi ha el cap Koun-Bournou, el qual abriga el port de Rodes; a l'Est, el cap Lindos; al Sud, el cap Prasonisi, i a l'Oest el cap Milianes.

El clima de la illa és bo, mercès a la puresa de l'aire i a la constant dolcesa de la seva temperatura. Entre els antics, era proverbial també la seva fertilitat puix la comparaven a una terra regada per una pluja d'or.

Rodes, l'antiga illa Astheria o Etherea, dita primitivament Ophuïsa, és la més gran de les illes Espòrades, ço és, disperses, i considerada com la porta de l'arxipèlag d'aquest nom, situat al Sud del mar Egeu, dintre d'un arc molt obert, comprès entre la illa de Samos i la de Rodes. No s'ha de confondre aquest grup d'illes

Espòrades, amb un altre del mateix nom, que hi ha al Nord de la mateixa mar Egeu i disseminades al llarg de la península de Magnèsia i de la illa Eubea.

La hiperbòlica imaginació pagana, atribueix a la illa de Rodes un origen meravellós. Vol que el seu nom li pervingui de Rodes, filla de Neptú, i per consegüent de la mar, i de la ninfa Haia. Esdevinguda estimada per Helios, aquest la transformà en una rosa la més formosa de les flors. L'abundor, precisament, de roses a la illa, ha estat considerada per molts, com el vertader fonament del seu nom.

La illa, de bell entuvi, va ésser habitada pels Tetcines, poble d'origen fenici. El temple d'Helios de Rodes, estava considerat com un dels més bells del món antic i celebrat per la seva riquesa de marbres i de pintures de Protegene. Posseïa, també, altres temples dedicats a Baccho, a Isis i a Diana. Diu Plini, que solament la ciutat de Rodes contenia més de tres mil estàtues dels millors artistes, i segons Arístide, posseïa Rodes, més estàtues i pintures que tota la Grècia entera.

Els antics rodís foren els més arriscats marins del món hellènic i el seu comerç fou, durant molt de temps, el més important i independent de les illes gregues. Estatuïren una mena de dret comercial i marítim, que imposaren arreu, sobretot a les nombroses colònies que fundaren a Ibèria i a Itàlia. Una de les colònies que fundaren a la nostra terra, apar fou la vila de Roses, a l'Empordà.

Finalment, Rodes esdevingué un del fogars intel·lectuals de la civilització hellènica. El filòsof Cheabulo i Panezio, eren rodís. Esquil, el cèlebre orador, i el poeta Apollonio, hi tenien adquirit el dret de ciutadania. Quan el primer abandonà Atenes, aleshores obrí a Rodes una escola, l'anomenada de la qual, esdevingué considerable i persistent, puix que en l'època romana, encara hom hi anava a estudiar retòrica.

Rodís eren també el pintor Protegene, ja esmentat, i l'escultor i fundidor Charès de Lindos. Aquest darrer, fou qui projectà i fongué en bronze el colós d'Helios, el déu local, considerat com a una de les set meravelles del món. Tardà dotze anys en bastir el monument—vers l'any 290 abans J. C.—i s'hi gastà 300 talents. Tenia aquesta colossal figura 79 colzades (32 metres), i segons tradició s'alçava a l'entrada del gran port, descansant, un i altre peu, sobre dos enormes pedestals. Les cames formaven un arc, sota del qual passaven els vaixells amb les veles esteses. Un gran terratrèmol, endarroca el monument l'any 224, abans J. C., però va ésser re-

construït amb el concurs dels Ptolomeus, d'Egipte. L'emperador Còmode hi va fer posar la seva testa esculpida en substitució de la d'Helios. Més tard, l'estàtua es desplomà i va romandre destruïda a la platja, fins que Rodes passà a poder dels àrabs, l'any 673 de la nostra Era. Llavors, el califa vencedor va fer vendre el bronze a un jueu d'Ernesa, i, es conta, que aquest, per emportar-se'l, havia necessitat 900 camells. No manca, però, qui pensa que tot això és pura faula, puix que ni menys s'ha pogut determinar, als nostres dies, el lloc exacte on s'alçava el colós.

Massa llarg esdevindria si volguéssim contar fil per randa la història política de Rodes. Prengué part principal en la guerra de Troia, i, com aliada de les antigues ciutats gregues d'Atenes, d'Esparta i de Thebes, figurà també en la guerra dita social. Sotmesa als perses, no tardà en rebellar-se, i quan sorgí la preeminent figura d'Alexandre, espontàniament es va junyir al seu poder, però, així que aclucà els ulls aquell gran conquistador, reivindicà la seva antiga independència.

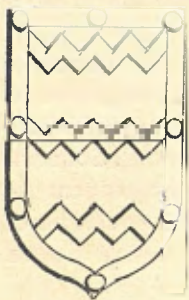
Corregué després Rodes la mateixa sort que les altres ciutats de les costes d'Àsia, totes les quals foren invadides pels fills de Mahoma, per més que gaudí encara aquesta illa, durant el regne llatí de Terra Santa, d'alguns segles de llibertat.

L'Ordre de Cavallers de Sant Joan, fundada l'any 1048 a Jerusalem, va ésser, junt amb la dels Templers, la més ferma muralla de l'esmentat reialme. Quan totes les possessions franques de Palestina s'havien perdut, i després d'una heròica resistència dintre els murs de Sant Joan d'Acre, els Hospitalers, en 1291, es refugiaren a Limassol, ciutat de la illa de Xipre, però sorgiren ben prompte conflictes entre el Gran-mestre Foulques de Vilaret i el rei Enric II de Lusignan, fets que decidiren al primer a apoderar-se de la illa de Rodes. Allí s'establí definitivament l'Ordre, el 13 d'agost de 1310. Des de llavors, els Cavallers de Sant Joan de Jerusalem, foren coneguts també amb el sobrenom de Cavallers de Rodes.

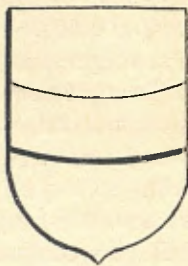
Dita Ordre hospitalària-militar, estava presidida per un Gran-mestre i dinou d'aquests governaren la illa mentre restà en poder dels Cavallers. Tres dels Gran-mestres foren catalans o aragonesos: Joan Fernandez d'Heredia (1377-1396); Antoni de Fluvià (1421-1454); i Raimond Sacosta (1461-1467), les obres constructives dels quals a Rodes, més encara les dels dos darrers, assenyalen en elles, com tindrem ocasió de fer remarcar, una decisiva influència de l'art i de l'arquitectura catalana medieval.

Els Hospitalers es dividiren en tres estaments: el de Cavallers

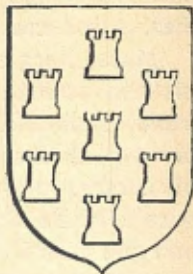
propriament dits, que devien ésser nobles; el de capellans o almoïners, i el de servidors. Les diferents nacions o llengües, segons les anomenaven, formaven cada una d'elles, a Rodes, un grup a part, sotmès al seu respectiu Batlle conventual. De bon principi, la Llengua d'Ibèria es componia de tots els Cavallers fills de les terres hispàniques, però després de la seva divisió en dos grans

Sacosta

Fluvia

Herèdia

grups, acordada durant el mestratge del català Sacosta, es repartiren les bailies, com segueix: el Gran-comanador, pertanyia a la Llengua de Provença; el Mariscal, a la Llengua d'Auvèrnia; l'Hospitaler, a la Llengua de França; l'Almirall, a la Llengua d'Itàlia; el Gran-conservador o Draper, a la Llengua d'Aragó, Catalunya i Navarra; el *Turcopolier*, ço és, el Cap de la cavalleria, a la Llengua d'Anglaterra; el Gran-batlle, a la Llengua d'Alemanya, i, el Gran-canceller, a la Llengua de Castella, Lleó i Portugal. Cada nació o Llengua, tenia reservada exclusivament la defensa d'un determinat indret del cercle exterior de les muralles de la ciutat, la qual podia ésser tota ella considerada com un formidable castell.

Durant més de dos segles, Rodes esdevingué el principal baluart del cristianisme contra l'Islam, i fins estengué els seus dominis més enllà de les illes veïnes. En començar la seva decadència, poc ajudada d'Occident i gairebé abandonada a les seves pròpies forces, li calgué posar-se a la defensiva. En 1444, el Gran-mestre Joan de Lastic, repel·lí els egipcians que havien assetjat la població durant quaranta dos dies. Un altre enemic, més puixant i coratjós encara, se li presentà bentost a l'Ordre. Era el novell Imperi otomà, cobejós d'expulsar de la illa a la milícia sanjoanista, per tal de restar únic i exclusiu senyor de la Mediterrània oriental. Vint-i-vuit anys després de la presa de Constantinoble, sota l'imperi de

Mahomet II, dit el Terrible, un potent estol de vaixells turcs, posà setge a Rodes, el qual durà tres mesos. Era llavors Gran-mestre de l'Ordre, en Pere d'Aubusson (1480) i corregué a alliberar la ciutat, el comte Amadeu de Savoia, conegut pel Comte Verd. Per aquest fet, diu un autor italià, li va ésser concedit al comte, el poder portar l'escut de l'Ordre de Sant Joan de Jerusalem, aleshores de Cavallers de Rodes, consistent en una creu blanca sobre camp roig, la mateixa que llueix encara, avui dia, la Casa de Savòia.

La darrera i definitiva investidura dels turcs, va esdevenir en 1522, sota el magisteri de Felip de Villiers de l'Isle-Adam. Assetjada per Solimà el Magnífic, Rodes es veié envoltada d'una esquadra de trescentes naus, i d'un exèrcit terrestre de 300.000 homes. El setge començà el primer d'agost, i un furiós atac general fou repel·lit el 24 de setembre, perdent en aquest dia els musulmans, 15.000 combatents, ço és, tres vegades més en nombre que no eren pas els defensors de la plaça. El seti continuà, i quatre nous assalts dels turcs varen ésser encara deturats mercès al coratge dels Cavallers. En algunes històries es fa especial esment del català fra Huc de Copons, el qual, entre altres proeses, aconseguí recobrar el baluart que en diuen d'Espanya.

La fam s'ensenyorí de Rodes i arribada a l'últim extrem la defensa que podia oposar la ciutat, el Gran-mestre es veié obligat a acceptar una honorable capitulació. Les esglésies no serien profanades i l'exercici de la religió cristiana continuaria lliure. Els Cavallers podrien endur-se'n les armes, canons, bagatges, relíquies i altres objectes sagrats, i tot quan fos de la seva pertinença.

A Solimà li costà 110.000 homes la conquesta de la illa, morts els uns combatent i els altres per malalties.

Villiers de l'Isle-Adam, amb els darrers restes de la seva Ordre i acompanyat de més de 4000 grecs, sortí de la illa, el primer de gener de 1523. Els Cavallers es refugiaren temporalment en els Estats de l'Església, fins que l'emperador Carles V els va cedir, en 1530, la illa de Malta, on fixaren la seva nova residència, per qual fet s'anomenaren Cavallers de Malta. Posseiren la susdita illa fins 1798, en quin any se n'apoderà Napoleó I, per passar en 1800, a mans dels anglesos que encara la retenen.

La població total de la illa de Rodes, segons el darrer cens del que tenim coneixement, s'eleva a la xifra aproximada de 35.000 habitants, dels quals 28.000 són grecs, 6.000 mahometans, 800 jueus la resta catòlics. La capital, habitada gairebé exclusivament per

turcs i jueus, compta, ella sola, prop de 15.000 ànimes, esdevenint l'aglomeració més important de la illa.

Fins després d'haver estat proclamada la Constitució turca, els cristians no podien restar dintre del cercle murallat de la ciutat, un cop post el sol. Per tal motiu, la població moderna comprèn diferents barriades situades al defora de les muralles. És un seguit, gairebé ininterromput, de petites cases pintades de colors clars, agrupades en parròquies al voltant de les seves respectives esglésies, o dispersades pel mig dels horts i jardins, en els vessants del mont Smith, el qual domina la ciutat. A Neokhori, el més modern dels esmentats ravals, hi habiten principalment els grecs, com també la majoria dels catòlics, els quals hi tenen la seva església dedicada a Nostra Dona de les Victòries.

Abans de l'ocupació italiana, Rodes estava governada per un paxà turc. Avui dia, naturalment, les autoritats són italianes i tropes regulars de la pròpia nació, són les que defensen la illa. Han quedat abolides totes les restriccions posades als cristians per l'antic règim otomà.

Des de la mar, més ben dit encara, des del port on ancoren els vaixells, la vista, d'un sol cop d'ull, cospa tot el conjunt de la ciutat, no solament les esculleres i torres que defensen els ports, i els panys de muralles veïnes a la mar, sinó que, també, mercès al desnivell que presenta el terreny, pot seguir-se amb l'esguard bon tros de les muralles del cantó que mira al camp. Darrera de tot, apareixen les barriades o ravals que havem esmentat suara, separats de la ciutat per una ampla zona de cementiris que s'estén fins a la contraescarpa dels fossats. Construïts o establerts l'endemà de la conquesta turca, aquests cementiris han preservat, segons diu un autor francès, la destrucció de les muralles, les quals amb les seves cortines, les seves torres i els seus bastions, s'han vingut conservant en el mateix estat en què les deixaren els Cavallers. Els turcs s'acontentaren de reparar les bretxes que ells mateixos havien practicat a les muralles i de netejar els fossats, en part coberts per les explosions de les seves pròpies mines; però ells, no hi feren cap modificació en el traçat del circuit, i la plaça ofereix en els seus més mínims detalls, el pla complet de les seves defenses.

A l'escotadura del semicercle que forma la població pel costat de la mar, hi ha el port principal, antigament tancat per una cadena. És conegut pel Port del Comerç i està limitat a l'Est pel moll i torre dels Molins (per alguns torre de Sant Joan, de Sant Miquel o del Sant Àngel), i al Nord, pel moll i torre de Naillach

En els molls dels Molins, es comptaven en 1394, pel cap baix catorze molins, dels quals ben pocs i potser cap en resta avui dia.

Al final de l'esmentat moll, llarg aproximadament de 300 metres, s'aixeca una torre circular. És l'anomenada torre dels Molins o de França, protegida per un mur de pedra al costat Oest del qual estava agafada l'anella fixa de la cadena del port, que es feia maniobrar per mitjà d'una càbria col·locada a la torre de Naillac. La distància relativament considerable que separa ambdues torres —prop de 700 metres— ha fet suposar a un viatger, que la cadena estaria sostinguda per flotadors intermitjos. La torre de Naillac, s'aixeca sobre una plataforma, els murs de sosteniment de la qual, apar pertanyen a un origen hel·lènic o almenys acusen la utilització de materials antics. En el mur septentrional del susdit massís, s'hi veuen esculpides les armes del Gran-mestre Fluvà.

Un altre port, modernament dit Port de les Galeres, i designat a l'edat medieval, com ho és també encara avui dia, amb el nom de Mandraky, s'estén vers el Nord, més enllà del recinte fortificat. El mot Mandraky, és un terme genèric que apar resulta bastant freqüent en altres indrets de la Mediterrània. El port està protegit per una escullera d'uns 400 metres de llargària, orientada de Sud a Nord, i a l'extrem de la qual s'alça la torre de Sant Nicolau. Allí fins a l'any 1464, no hi havia més que una capella posada sota aquesta advocació. En l'època medieval, s'assenyalava aquest indret com el de l'emplaçament del Colós.

L'esmentada torre de Sant Nicolau, remunta del 1464, ço és, de quant el Gran-mestre català Sacosta posà la ciutat en estat de defensa, amb motiu dels preparatius guerrers del soldà Mahomet II. Costaren les obres 10.000 escuts d'or que donà el duc Felip de Borgonya, per aquest fet alguns autors anomenen també aquesta construcció torre de Borgonya, figuren en els murs de la mateixa les armes del duc i les de Sacosta. Posteriorment, el Gran-mestre d'Aubusson, efectuà a la torre certes reparacions necessàries, afegint-hi també nous elements de defensa que la transformaren en una obra més extensa, la qual és la que ens ha pervingut fins a nosaltres. En l'actualitat, la torre central serveix de suport a un far. En el moll o escullera propera, es veuen tres molins.

El tercer port, situat al Sud-Est del moll dels Molins, està protegit per una barrera de roques. És la badia d'Akandia, lloc desert, en ell s'aixecaven les forques de penjar els malfactors.

Les tres torres sortints que acabem d'esmentar, eren, en l'època dels Cavallers, les defenses exteriors dels ports, els quals,

pel cantó de terra, estaven vigilats per altres diferents torres, rel·ligades a la muralla que envoltava, i envolta encara, com tenim dit, tot el circuit de la ciutat.

Tres portes posen en comunicació la ciutat amb el port. Prop del baluart de Sant Pau, es troba la porta del mateix nom. Aquesta és doble. Una porta exterior fa comunicar el port amb el moll de Sant Nicolau; l'altra porta, tallada a la muralla, mena dintre d'un baluart poligonal protegit per una torre circular de 12 metres de diàmetre, reposant sobre un basament en talús, coronat d'un bordó. En el mur de la torre, es veu la figura de l'Apòstol, en baix relleu, i els escuts del papa Sixt IV, de l'Ordre i del Gran-mestre d'Aubusson. Un pont d'obra, de dues arcades, travessa el fossat que precedeix a la porta, a la part superior de la qual, es distingeixen encara les dues ranures que corresponen a les argolles del pont llevadís.

A continuació de la torre de Sant Pau, coneguda també per torre del Trebuc, es troben de seguida, seguint el camí de Ronda, vers a l'Oest, dues altres torres. En ambdues figuren les armes de Joan Fernandez d'Heredia (1377-1396), que apar és el més antic dels Grans mestres dels quals es coneixen obres seves. Era aragonès, fill de Munébraga, del llinatge dels comtes de Fuentes d'Ebre. En 1341 va ésser nomenat capellà d'Amposta; més tard, batlle de Casp, prior de Castella i de Lleó, i també prior de Sant Gilles (Provença). Ambaixador del gran-mestre de la seva Ordre prop del papa, Innocent VI, el nomenà governador d'Avinyó, essent elegit en 1377 Gran-mestre. Passà la major part de la seva existència a la Cort dels papes, i jugà dintre de l'Ordre de Sant Joan de Jerusalem, un rol preponderant, inclús, potser, ja d'abans de la mort del seu antecessor. El seu ascendent a Avinyó era també considerable. Es diu, que en certa ocasió guardava empenyorats els ornaments i joies de la capella del palau pontifical, tots els quals foren retornats a Benet XIII, sense prendre'n cap interès.

En un angle sortint de la muralla, hi ha la torre de Sant Pere. És rodona, de 13 metres de diàmetre exterior, amb un nínxol a la paret, dintre del qual es veu una figura de Sant Pere molt mutilada. Al dessota hi ha tres escuts amb les armes del papa Pius II (Piccolomini), de l'Ordre i d'en Sacosta. La data de construcció pot fixar-se entre 1461 a 1464. En 1476, era capità del castell (torre) de Sant Pere, fra Pere Ramon Delguers, cognom ben català. Un altre governador del castell, també de la nostra nissaga, apareix en 1494. És fra Francesc de Bossolx, o Boixols, prior de Catalunya, el

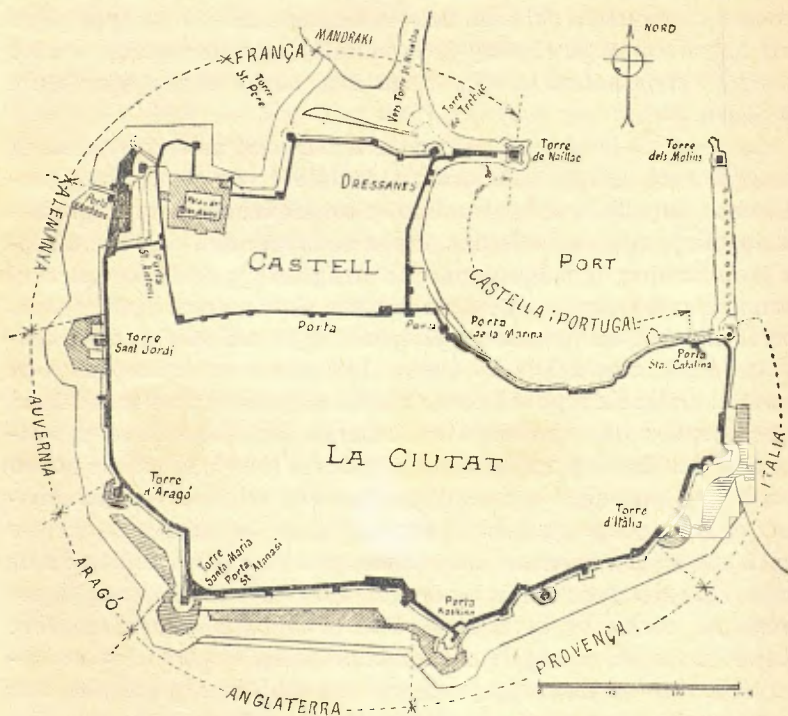
qual es comprometé a executar a la torre tots els treballs necessaris durant la seva comanda, a un preu convingut. Apar seria aquesta condició la que regia a Rodes, puix en 1502, fra Jaume Aymer, també capità de la torre o castell de Sant Pere, s'encarregà de fer-hi totes les reparacions mitjançant un preu alçat.

Les altres dues portes, que, com havem fet esment, existeixen pel cantó de la mar, la una és la de Santa Catalina i l'altra s'anomena de la Marina. Ambdós noms es confonen en algunes guies, i s'apliquen tantost a la una, com a l'altra. Nosaltres seguint a Mr. Albert Gabriel (1), considerarem com a porta de Santa Catalina, la situada a continuació del moll dels Molins, la qual es compon d'un arc ogival, obert en el pany de la muralla. Una barbacana remata la torre i al dessota d'aquella hi ha dos escuts dintre d'un marc de pedra.

La porta de la Marina, esdevé la construcció més expressiva de l'arquitectura militar de Rodes. És de dordre, per ço, que hagi perdut bona part de la seva visualitat, a conseqüència de la supressió de la platja que s'estenia fins al peu de la muralla, on s'hi ha bastit gran nombre de magatzems, que amaguen i gairebé ofeguen el monument. La porta, en plena cintra, s'obre entre dues grosses torres cilíndriques que surten al defora de la muralla, tant del costat de la mar com del de la ciutat. Les torres estan coronades de marlets, els quals reposen sobre cònsols formades per tres fileres superposades que constitueixen la barbacana. Dues línies de motllures o bordons, encerclen cada una de les torres; el primer bordó corona el basament construït en forma de talús, i, el segon, divideix en dues parts iguals el cos cilíndric de les torres. Aquestes tenen en el seu interior, tres pisos amb els sostres construïts de volta. La paret de la cortina que ajunta les dues torres, està decorada, pel costat de la marina, d'un gran baix relleu de marbre blanc. Un dosser piramidal, ornat de pinacles, en part trencats, aixopluga tres estàtues que, malgrat les mutilacions sofertes, han estat identificades: al mig, la Verge, portant sobre'l braç dret l'infant Jesús; a la dreta, Sant Joan Baptista, se'l reconeix per la pell de be que porta, i, a l'esquerra, Sant Pere sostenint amb la mà els Evangelis. Alguns arqueòlegs, han confós la figura de la Verge amb Santa Catalina, d'aquest fet prové, sense dubte, la confusió de noms entre aquesta porta i la que apar és la verdadera de Santa Catalina. Al dessota de les figures, hi ha esculpits tres escuts: al

(1) Mr. Albert Gabriel. *La Cité de Rhodes. MCCCX-MDXXII.*—1921.

mig el de França, ço és, els tres lliris, flanquejat per les armes de l'Ordre i d'Aubusson. Aquest darrer, va fer bastir la porta en 1477 o l'any següent, segons recorda una inscripció llatina posada a la part inferior del tabernacle. Pel cantó de la ciutat, que coincideix amb el Bazar, es veu una inscripció anàloga acompanyada de la figura d'un àngel que sosté els escuts de l'Ordre i d'Aubusson. Per les seves disposicions essencials, la porta de la Marina, recorda la del castell o fort de Sant Andreu de Vilanova d'Avinyó (Provença), aixecada a finals del segle XIII.

Extret de l'obra «La Cité de Rhodes», de Mr. Albert Gabriel

Les muralles, pel costat de terra, estan defensades per gran nombre de torres, posades les més principals, sota l'advocació d'un Sant determinat. Moltes d'aquestes torres, acompanyades d'altres obres importants, feien de línia divisòria als vuit sectors o llocs de combat, assignats a cada una de les nacions o Llengües de què es componia l'Ordre. Part del costat Nord de les muralles, mirant a la vegada el cantó de terra i el de la mar, ço és, des de la torre

de Naillac fins a la porta d'Amboise, estava reservat a la Llengua de França. Dues torres semicirculars flanquejen dita porta, oberta en plena cintra, tenint al damunt, dintre un enquadrament, un àngel alat que sosté les armes de l'Ordre i del gran-mestre d'Amboise, amb el mot *Damboise* i la data M.D.XII.

Després, seguint pel costat occidental de les muralles, la Llengua d'Alemanya defensava el sector comprès entre l'esmentada porta d'Amboise, fins a fregar la torre de Sant Jordi, que pertanyia a la Llengua d'Auvèrnia, el lloc de combat de la qual, acabava a la torre d'Espanya. La susdita torre de Sant Jordi, és de planta quadrada, i conté un baix relleu amb la figura del Sant i les armes del gran-mestre Fluvià i del papa Martí V. La torre d'Espanya és, en canvi, circular i la seva plataforma superior conté un parapet amb marlets. El baluart d'Aragó, forma un ample entrant situat al Sud-Oest de les muralles, i comprèn, la dita torre, fins a l'angle sortint on s'alça la torre de Santa Maria i la porta de Sant Atanasi, pertanyents ambdues a la Llengua d'Anglaterra, el sector de la qual, continua pel cantó de Llevant. La torre de Santa Maria, presenta disposicions semblants amb la torre d'Espanya. Com aquesta, està bastida sobre una planta circular rematada amb una plataforma emmartellada. Decoren el seu parament exterior, les armes de Joan de Lastic, surmontades per una figura de la Verge en alt relleu, i acompanyades d'una dedicatòria datada en 1441. La porta de Sant Atanasi, és de planta rectangular i una làpida en forma de T invertida, ornada de fullatges, decora la cara meridional. Conté, junt amb els escuts de l'Ordre i de Fluvià, una figura aureolada, de molt feble relleu, que acompanyen, a dreta i a esquerra, inscripcions gairebé il·legibles.

El baluart de la llengua d'Anglaterra, acaba abans d'arribar a la porta de Koskino, les defenses de la qual, són extraordinàries i complicades. Un cop passada la porta principal, l'arc de la qual està surmuntat per les armes del Gran-mestre de Milly, es volta la torre central, de forma quadrada. En la seva cara meridional, es veu un marc en T invertida, amb un baix relleu de Sant Joan Baptista i els escuts de Fluvià i de l'Ordre. En dit indret, al nivell del camí, s'obre una arcada ogival. Apar que en l'esmentada torre hi havia una capella dedicada al Precursor. Una altra porta, tallada al costat occidental de la muralla, conté les armes del Gran-mestre Sacosta, i tenia sortida per un pont llevadís que comunicava amb un pont d'obra de dues arcades, edificat damunt del fossat. Finalment, s'obre la porta exterior, la qual presenta un singular aspecte.

La faixa motllurada que hi ha sobre'l mur d'escarpa, està aixecada en forma de mitra, enquadrant l'obertura arquejada de la porta i el motiu decoratiu que la corona, ço és, les armes de l'Ordre i d'Aubusson, surmuntades d'una estàtua molt mutilada de Sant Joan. Apar que ja des de 1465, un cert indret d'aquestes defenses, estava confiat a la Llengua d'Aragó, independentment de les restants que pertanyien a la de Provença, el sector de la qual es dirigia vers Llevant, fins a la torre d'Itàlia, on antigament s'obria una de les portes de la ciutat. La Llengua d'Itàlia, tenia cura de la darrera susdita torre i de les muralles fins al moll de la torre dels Molins i la porta de Santa Catalina, des de quin punt, la Llengua de Castella i de Portugal, tancava el circuit anant a ajuntar-se amb la de França.

Cada nació o Llengua, segons s'havia convingut, devia contribuir a les despeses de les noves obres que es feien a les muralles, en els seus respectins sectors. L'acumulació dels medis defensius de les mateixes, era la constant preocupació dels Grans-mestres de l'Ordre, cada un dels quals esmerçava grosses quantitats en la construcció de noves cortines, reductes, contraescarpes, torres, falses bragues, etc., per tal de poder repellar, quan fatalment arribés el cas, les embranzides dels fills del Profeta. Com fa remarcar Mr. Gabriel, al qual seguim, principalment, en la nostra ressenya de la ciutat, s'observa en dites fortificacions una persistència de menudes precaucions, de complicació de camins d'accés, d'escalas isolades, multiplicació de poternes i de ponts llevadissos qual servei, en certs indrets, potser resulten innecessaris. Per altra banda, per l'escala reduïda de les seves proporcions, esdevé un conjunt defensiu de formes bastant feixugues, per qual motiu, afegeix l'esmentat autor, l'obra arquitectònica de les muralles de Rodes, difícilment podria parangonar-se amb les de les més cèlebres ciutats d'Europa. Al costat de Carcassonna, d'Avinyó o de Nuremberg, faria Rodes un modest paper.

Una marcada influència hispànica, i més que cap altra, catalana, s'observa en el recinte fortificat de Rodes, especialment en les torres rectangulars força sortints de l'escarpa, la qual disposició es repeteix en diferents punts de les muralles. La torre de l'homenatge del castell de Bellver, a Mallorca, és la mostra més faent de l'aplicació d'aquest principi. Apar que l'esmentat fet de la influència catalana, s'hagués, sobretot, manifestat a partir del 1421, quan Antoni de Fluvià, Draper de l'Ordre i lloctinent de Felip de Naïllac, va ésser elegit Gran-mestre. Com veurem després, en l'arquitect-

tura civil és on està més determinada aquesta influència, la qual deu comptar-se entre els elements essencials de formació del tipus Rodià.

Havem donat amb la descripció precedent, la volta completa al recinte exterior. Ens manca ara assenyalar la muralla interior, la qual estava relligada, per un extrem, a la muralla de mar i per l'altre a les defenses exteriors del Nord-Oest, esdevenint, per aquest motiu, dividida la ciutat en dues parts desiguals. El castell o ciutat noble, reservada exclusivament als Hospitalers, agafava el costat de migjorn de la població i constituïa una veritable clausura. El barri jueu o Call, estava situat, ja en temps dels Cavallers, com hi està també avui dia, en l'angle Sud-Est de la ciutat. En els altres barris, habitaven els grecs i els llatins, les cases i botigues dels quals es barrejaven les unes amb les altres. Segons l'autor italià Rosio, els mercaders fills de Catalunya establerts a Rodes en 1466, figuraven entre els més principals de la illa. Abandonada la ciutat per gran part dels cristians després de la conquesta turca, devem considerar l'actual barri turc, com el cristià del temps dels Cavallers.

Rodes no solament ha conservat les seves muralles i el seu aspecte exterior. Quan franquejat el fossat es penetra dintre de la ciutat, hom hi troba la majoria de les cases i d'esglésies de l'època medieval. Tant en el barri turc, silencios i desert, com en els carrers animats del Bazar i del Call jueu, les edificacions completament modernes són molt rares. Les cases guarden, en general, els elements principals del seu primitiu pla: les seves portes ogivals, les finestres resseguides de motllures, les cornises ornades d'enllaços i de fullatges, i els seus patis a cel obert, amb escala exterior de pedra, talment com molts dels patis de la nostra terra. Els carrers són generalment orientats de Nord a Sud, i sense no gaires dificultats, poden retrobar-se les velles alineacions.

La ciutat medieval, contenia un nombre relativament considerable d'esglésies i capelles gregues i llatines, moltes de les quals han desaparegut, o han estat destinades a altres usos, com magatzems, cases i, inclús, estables i, algunes, no gaires, convertides en mesquites. La mesquita de Solimà, fundada pel conquistador l'endemà de la presa de Rodes, era, segons es diu, una església dedicada als Sants Apòstols. Va ésser reconstruïda en la seva forma actual, a principis del segle XIX. Està precedida d'un porxo amb una porta que remata amb un frontó clàssic sostingut per dues columnes. La porta interior és més rica; està formada de columnetes

de marbre ornades de garlandes i de faixes, i també de pilastres, sobre les quals es veuen esculpits caps de querubins i atributs guerrers.

Al costat de la mesquita de Solimà, s'obre una plaça, en la qual s'alça l'alta torre del rellotge, que és una construcció d'estil del renaixement italià.

El bazar dels carros, com així l'anomenà el nostre guia, és un carrer relativament ample, que habiten els constructors de carros. Està situat també a tocar l'esmentada mesquita, ço és, en el barri turc, els carrers del qual tenen en la seva majoria, una amplària tan escassa, que hom pot tocar amb les mans ambdós costats, amb solament estendre els braços. Esdevé molt pintoresc el costum turc de plantar arbres, si bé els convé, al mig d'un carrer, sense seguir cap ordre determinat, puix que, com a bons orientals, fugen gairebé sempre de la ratlla dreta, en projectar les plantes de les seves vies urbanes. En el Bazar principal, situat al darrera de la porta de la Marina, hi ha alguns emparrats, els troncs i fulles dels quals, s'entrecreuen i s'estenen a banda i banda del carrer. En aquest costat de la població, hom observa més moviment que en cap altre, per la seva proximitat als molls, en els quals hi ha els grans magatzems i alguns cafès.

Al final del basar, seguint a mà esquerra, es troba el barri jueu, de millor aspecte en conjunt que no pas el turc. En aquell indret, ensenyen dos edificis de certa importància: la Castellania (palau de Justícia) i l'Almirallat de l'Ordre, aquest darrer edifici de dubtosa identificació.

En l'esmentat barri, habitava el nostre guia, un xicot simpàtic i enraonador. Parlava més o menys correctament el castellà, puix era jueu i havia estat en una de les repúbliques sud-americanes. Altrament, no és gens desconegut el fet que hi ha en diferents indrets d'Orient, bon nombre de famílies jueves que són originàries d'Espanya i que han restat fidels a la parla dels seus avantpassats. Més difícil de precisar, són les simpaties que puguin tenir per la terra d'on procedeixen. Una prova, insignificant si es vol, ens la donà la mare del nostre guia. Aquest, quan visitàrem el Call jueu, volgué de totes passades presentar-nos-la. Estava asseguda dintre el portal de casa seva, i, en dir-li el seu fill que érem espanyols, els ulls d'aquella dona brillaren d'alegria i tot alçant-se expressà el seu pensament en un sol mot: *hebreos?* ens preguntà amb vehemència. No, *cristianos*, cuitarem de respondre-li amb semblant vivacitat. La nostra contestació desillusionà, sense dubte,

a aquella bona dona, puix que els seus ulls es tornaren indiferents i, asseient-se novament, xampurrejà unes quantes paraules de freda cortesia.

A Rodes mateix, altres guies que se'ns havien ofert per acompanyar-nos, parlaven també el castellà i ens retreien aquesta circumstància, tot fent mèrits dels seus coneixements dels llocs més notables de la ciutat. Com és costum per tot Orient, per tal de desbancar a un competidor, es bescantaven entre ells a grans crits, arribant gairebé a trompades.

La part més interessant de Rodes, és la ciutat noble o castell que agafava, com tenim indicat, tot el cantó de Migjorn de l'antic cercle de muralles. Allí es troben reunits els principals edificis: el palau dels Grans-mestres i els dels alts dignataris de l'Ordre, les cases i albergs dels Cavallers, l'església de Sant Joan, l'hospital i altres dependències secundàries.

De tots els edificis esmentats, el de l'hospital és l'únic que resta gairebé intacte. Exclusivament hospitalària en el seu origen, no devia tardar l'Ordre de Sant Joan a esdevenir també militar, però malgrat aquest fet, no oblidà mai que la primera de les seves obligacions era la pràctica de l'hospitalitat, motiu pel qual fou fundada i devia el nom.

El més antic dels hospitals de l'Ordre, va ésser el de Jerusalem. Més tard, a Acre, i després de la pèrdua de Terra Santa, a Linasol (Xipre), es perpetuaren els bons costums dels Cavallers, bastint edificis destinats a cuidar els malalts i a estatjar els pelegrins. Es de creure, doncs, que tan bon punt ocuparen Rodes, no descuidarien tampoc de portar a compliment el que disposava la seva Regla. Apar que les primeres dades que es tenen d'un establiment de tal mena a Rodes, són de l'any 1311, però, sense dubte, seria una instal·lació provisional, car fins a partir l'any 1394, alguns viatgers no esmenten l'Hospital de Sant Joan, anomenat també la Infermeria, en què els malalts, rics i pobres, eren gentilment atesos. No devia, però, respondre aquest edifici a les necessitats que es farien sentir a l'època d'Antoni de Fluvià (1421-1437), car aquest disposà en el seu testament, que la seva fortuna fos esmerçada en la construcció d'una nova infermeria, que és, precisament, l'edifici que ha arribat fins als nostres dies. Els treballs foren començats en 1439 ó 1440, sota el magisteri de J. de Lastic, successor del Gran mestre català, i no s'acabaren fins l'any 1489, en temps d'Aubusson.

De sempre, ha vingut perdurant a Rodes el record de l'antiga destinació del susdit monument. Sota la dominació turca, els grans

magatzems de l'Hospital no deixaren mai d'ésser utilitzats com a dipòsits, i les altres dependències havien servit d'asil als invàlids de la campanya de Morea, fins que més tard, tot l'edifici va ésser convertit en caserna. En ocupar la illa els italians, en 1912, el conjunt restava encara en molt bon estat, de manera que la restauració feta per aquests, modernament, solament ha consistit en posar al descobert una part de la construcció de dessota els murs que estava colgada per les runes i l'existència de la qual no es sospitava; treure també algunes afegidures pertanyents a l'època otomana, i, finalment, revocar els murs per tal de fer desaparèixer la gruixuda capa de calç que els cobria. No res més que una ala secundària del primer pis, al Sud-Oest, està actualment destruïda; els altres bastiments han conservat, fins en els seus més petits detalls, les disposicions que tenien en l'edat medieval i contenen, avui dia, les col·leccions arqueològiques recollides a Rodes i en les altres illes d'aquells indrets ocupades per Itàlia.

L'edifici s'aixeca a la part baixa de la ciutat noble, a l'angle del carrer principal i d'una petita plaça. Les seves diferents dependències s'agrupen al voltant de dos patis: l'un d'ells, de grans dimensions (21'50 x 23 m.), està situat al Nord, i l'altre, molt més petit (8 x 9 m.), al Sud. Tota la planta inferior de l'edifici està repartida en grans departaments construïts amb els sostres de volta i destinats a magatzems, els quals donen en els esmentats carrer i plaça, així com també als dos patis. El primer pis estava ocupat per l'hospital pròpiament dit, les dependències del qual comunicaven a l'exterior per mitjà de les finestres que s'obren en les dues façanes del monument.

La façana Nord, ço és, la que dona al carrer principal, és d'una extrema simplicitat. Un bordó motllurat la divideix en dues parts: la inferior està ocupada per les baixes arcades corresponents als magatzems, i, la superior, per senzilles finestres. A l'extrem de Ponent d'aquesta façana, hi ha la porta de la infermeria; està formada per un arc motllurat que descansa sobre dos pilans poligonals, rematats en pinacles. Una orla rectangular decorada de delicats fullatges, corona tot el conjunt de la porta, en la qual es veuen els escuts de l'Ordre i d'Aubusson. A la dreta de la susdita porta es troba un passatge cobert per voltes, l'entrada del qual, està surmuntada d'un marc rectangular que conté tres escuts: la creu de l'Ordre al mig, i, als costats, les armes del Comanador fra Pere Clouet, durant la comanda del qual, en 1489, es varen acabar les obres de l'hospital.

La porta oriental, s'obre en mig de la façana d'aquest mateix edifici. L'arc apuntat de la porta, està ornat de motlures, enllaços i columnetes, resseguit per una arquivolta superior que acaba en dues petites mènsules amb fullatges estilitzats. Les impostes del començament de l'arc, acusen, per la seva decoració, la persistència de les fórmules i de la tècnica bizantines.

Una gran volta, en forma d'arc, es desenrotlla al davant de la susdita porta i serveix de sosteniment a un cos sortint, que correspon al centre de la façana. Té tres cares, les dels costats escairades, els angles de les quals estan dividits per columnes adossades al mur que arrenquen, a certa alçària, d'unes mènsules del mateix estil que les de la porta. Aquestes columnes acabarien segurament en pinacles, els quals no existeixen pas en l'actualitat. Dalt de tot de l'esmentat cos sortint, s'obren tres finestrals, el del mig és d'arc apuntat, i els laterals són en plena cintra, amb petits calats lobulars a la part superior. Finalment, s'ha de remarcar el motiu central que decora la façana, car té aquest un gran interès per la història del monument. Es compon d'un marc rectangular de marbre blanc, amb motlures i ornaments d'estil gòtic. A la part alta, hi ha una banderola estesa, amb la creu de l'Ordre; al mig, dos àngels sostenen un escut amb una faixa horitzontal, i, al dessota, una inscripció en caràcters gòtics gravada dintre d'una altra banderola. Aquest relleu havia desaparegut feia molt de temps, però per una sortosa casualitat fou descobert no fa pas gaires anys, amb la circumstància, encara més favorable, d'haver-se trobat en dos trossos i, cada un d'ells, en època diferent, la qual cosa ha permès la restitució completa del conjunt.

La lectura de la inscripció abans dita, confirma i precisa la donació d'Antoni de Fluvià: 10.000 florins van ésser llegats al Tresor de l'Ordre, per tal d'edificar aquesta infermeria, les obres de la qual es començaren el 15 de juny de 1440. El blasó que sostenen els àngels, és també, amb tota certesa, el del mateix Gran-mestre, car les seves armes eren una faixa de güella sobre fons d'or.

D'un costat i altre del cos avançat de què tantes vegades hem fet menció, es desenrotllen a la façana les arcades dels magatzems, i al dessobre d'aquestes, el mur, llís, està dividit per dos rengles de bordons paral·lels.

A continuació de la porta oriental esmentada darrerament, un corredor amb voltes de creueria, mena al gran pati de l'hospital. Cada una de les seves quatre cares, conté dos rengles superposats de cinc arcades, que presenten diferències notables, no solament

en l'estructura sinó també en la seva amplària. A peu pla, la galeria està formada per pilans de pedra dels quals arrenquen les arcades completament lisses. Les de la galeria superior són d'arc rebaixat i descansen sobre el collarí d'unes robustes columnes. Dites arcades estan resseguides d'una senzilla motllura, que tenen també, com a únic ornament, alguns dels collarins o capitells de les columnes i n'hi ha d'altres que porten un fris amb motius vegetals. El sostre de la susdita galeria del primer pis, és de fusteria i solament els angles contenen un arc de pedra que descansa en el mur sobre mènsules esculpides amb motius diferents. El conjunt del pati, esdevé molt sobri i potser mancat d'esveltesa. En l'angle Sud-Est, els italians han refet una escala d'un sol tram, que posa en comunicació el pati amb el pis superior. No apar, segons opinió de Mr. Gabriel, ben provada l'existència d'aquesta escala en l'època medieval, ni s'avé el seu amplaçament amb la disposició general del pati, puix que romp la seva unitat tapant dues de les arcades del pòrtic inferior. En el subsòl, els turcs construïren una vasta cisterna.

A peu pla, al voltant de l'esmentat pati gran o central, hi ha, com tenim indicat, grans locals destinats a magatzems. En el primer pis, al costat Nord i Oest de la galeria, comuniquen amb una sèrie de cambres o sales, de dimensions aproximadament iguals. Cada sala pren la llum per l'exterior de l'edifici i per dintre del pòrtic, i posseeix la seva respectiva porta d'entrada.

Al costat Est de la mateixa galeria, es troba una porta formada per un arc apuntat, els motius ornamentals de la qual són semblants als de la porta de l'hospital, pel cantó de la plaça. La primera de dites portes, dona entrada a una gran sala rectangular de 51 metres de llargària per 12'50 metres d'ample, dividida en dues naus d'iguals dimensions per un rengle de pilastres octogonals, de les quals arrenquen vuit arcs apuntats que suporten el trespol, constituït per un embigat de fusta a dos vessants. Aquest sostre es manté gairebé intacte; comprèn 170 gruixudes bigues cobertes d'una espessa capa de betum i reforçades per cònsols en els extrems. Els travessers que completen l'enteixinat, conserven encara restes de pintures més o menys aparents, que deixen endevinar els escuts de Fluvià, de Lastic i d'Aubusson, repetits d'una manera regular a tota la llargària de la sala. Els capitells de les pilastres, tenen també per principal decoració, un gros escut a cada cara, separats per un bordó trenat. Les armes que hi estan representades són: la creu de l'Ordre, alternant amb la creu ancorada d'Aubusson.

En el mur de la sala, oposat al de la porta d'entrada i enfront mateix d'aquesta, s'obre una mena d'absis de cinc caires o cares, cobert de volta de creueria, el qual rep la llum per mitjà de tres finestrals. L'arc frontal està decorat de fistons trilobats i de fullatges estilitzats, que descansen sobre cònsols esculpides. Una arquivolta motllurada ressegueix la part exterior de l'arc. La destinació de l'esmentat absis, apar que era la de servir de capella, on cada dia es celebrava el Sant Sacrifici de la Missa, davant dels malalts, els llits dels quals, estarien col·locats en dos rengles, en les dues naus de la sala, designada amb el nom de Palau dels malalts. Dotze finestres rectangulars, repartides en els diferents murs de la sala, donen llum a la mateixa, i serveixen a l'ensems per a la seva ventilació. Unes petites portes en plena cintra, que es veuen també en les parets de la sala, menen a uns estrets corredors oberts dintre i al llarg dels seus murs.

La disposició general de la gran sala que acabem de ressenyar, té molta semblança amb la sala de la Llotja de la nostra ciutat, dividida també com aquella per un rengle d'arcades que descansen sobre columnes o grossos pilans. No és que volgüem dir que aquesta solució sigui exclusivament catalana, puix també en altres llocs està representada, com recordem, per exemple, la gran audiència o sala de recepcions del Palau dels papes a Avinyó, però tampoc es deu oblidar que l'Hospital de Rodes, fou construït amb els diners d'una important deixa testamentària d'un Gran-mestre català i que els Cavallers de la Confederació catalano-aragonesa, tenien gran valiment dintre del Capítol de l'Ordre, i aquest fet explica també la decisiva influència de l'arquitectura del nostre país en les construccions rodianes.

Comunicant directament amb la gran sala de l'hospital, hi ha agrupades diferents cambres, la més gran de les quals, està també dividida en dues naus iguals, per dos arcs rebaixats sostinguts per pilans octogonals. Es pot molt bé suposar que aquesta sala seria un refector. Les altres cambres, devien ésser segurament departaments secundaris de l'hospital.

Els italians, que són fervents devots de l'art, tant per convicció, com per conveniència, puix que en treuen molt bons resultats, han convertit l'edifici de l'hospital, i més que res, la seva part alta, en Museu, on hi ha, molt decentment instal·lades, les col·leccions arqueològiques recollides a Rodes i a les altres illes veïnes. Hom no pot regatejar els elogis per aquest arplec, que haurà evitat la destrucció de moltes obres interessants. També són d'ala-

bar les excavacions que es fan, per tal de trobar els monuments bastits per les diferents civilitzacions que han passat per la illa. En una gran plaça situada al davant de les muralles del Palau dels Gran-mestres, s'han descobert, ara de poc, els fonaments d'un edifici potser grec.

L'esmentat museu, conté figures, restes de columnes, capitells, vasos i altres objectes, principalment de les èpoques grega, romana i medieval. Poques, o potser cap de les estàtues, estan intactes. Una n'hi ha, però, que representa la Venus Afrodita, que apar és completa o, almenys, ha estat molt ben restaurada, puix en això són també mestres els italians. Feia no gaire més d'un any que havia estat trobada. És de marbre blanc, representada acotxada, i de línies molt belles, l'alçària de la figura ve a ésser la meitat del tamany natural, aproximadament. La tenen exposada en lloc d'honor, dintre d'una vitrina de cristall.

Enfront de l'hospital, a la part d'avall del carrer dels Cavallers, s'aixeca la mesquida Kanturi. coneguda també per l'*Enderun Djamî*. És l'antiga església de Santa Maria del Castell, convertida pels turcs en mesquida. La seva planta correspon al tipus cruciforme simple i tant al defora com a l'interior, els seus murs estan recoberts d'una espessa capa de calç que tapa tots els detalls del motlluratge. El minaret és de l'època otomana.

La susdita església de Santa Maria, era la Catedral llatina, puix que Rodes havia esdevingut Sèu d'un arquebisbat llatí, el titular del qual s'anomenava *archiepiscopus colossensis*, sobrenom que volia recordar l'estàtua colossal d'Helios que, segons alguns, donà nom a la illa. El títol d'*archiepiscopus rhodiensis*, estava reservat al Metropolità grec.

Com havem indicat anteriorment, la façana Nord de l'hospital, està situada en el carrer principal de la ciutat noble, conegut gairebé per tothom pel carrer dels Cavallers. Cada Llengua o nació tenia en aquest carrer el seu respectiu Alberg, la vertadera destinació dels quals, malgrat el seu nom, no s'ha pogut posar en clar pels historiadors, puix que alguns dels edificis, més aviat tenen l'aspecte de palaus que no pas d'Albergs. S'ha suposat, inclús, que no servien per a estatjar els Cavallers, i que aquests posseïen independentment les seves cambres en altres cases, i es reunien solament els de cada Llengua en els Albergs, com a religiosos, a les hores de menjar, o quan celebraven les Assemblees generals de la seva Nació, les quals eren presidides pel Batlle conventual o Cap de la mateixa.

Els susdits edificis han sofert notables greuges, però les destruccions completes són escasses. Els interiors han estat els més desfigurats, molt més que no pas les façanes, algunes de les quals han pogut ésser restaurades amb no gaires esforços. Menys fàcil esdevé la identificació de cada edifici, que, en tot cas, deu fer-se amb reserves. No obstant, en alguns d'ells, han restat certs detalls que permeten que aquells siguin atribuïts com a pertanyents a una determinada Llengua o nacionalitat.

La importància de les al·ludides construccions, guardaria segurament relació amb el nombre més o menys gran de Cavallers de cada Llengua. Mr. Gabriel, en la seva obra tantes vegades esmentada, transcriu una decisió del Capítol de l'Ordre, celebrat el gener de 1464, la qual fixava en 350 el nombre total de Germans Hospitalers que havien de residir en el convent. Repartits per Llengües, a cada una li tocà el següent nombre de Germans: de la Península Ibèrica, 89; de Provença, 48; de França, 71; d'Auvèrnia, 47; d'Anglaterra, 28; d'Itàlia, 47, i d'Alemanya, 20.

Pot suposar-se, doncs, que el més gran dels Albergs esdevindria ésser el pertanyent a les Llengües hispàniques, puix que els seus Cavallers, inclús després de la seva divisió en dos grups, apar continuaren reunint-se en un mateix local. L'Alberg de França no era gaire menys important; venien a continuació els de Provença, d'Auvèrnia i d'Itàlia. Quant als d'Anglaterra i d'Alemanya, eren segurament de dimensions bastant més reduïdes que els altres.

L'Alberg pertanyent als dos grups de Cavallers de la Península Ibèrica, s'aixeca al capdamunt del carrer principal, i es compon de dos grans edificis, l'un enfront de l'altre, que, a la seva meitat, es comuniquen per mitjà d'un arc, que travessa el carrer de banda a banda.

L'ala oriental de la façana, té 35 metres de llargària, i presenta marcades diferències d'estil i de tècnica, que permeten atribuir la seva construcció com a feta en varies èpoques. La porta d'entrada, construïda en plena cintra, està voltada de grosses dovelles de pedra, i surmuntada per les armes del Gran-mestre Fluvià, esculpides dintre d'un marc, col·locat en mig de dues finestres rectangulars. Altres dues finestres iguals conté la mateixa façana, i totes quatre corresponen al primer pis de l'edifici, junt amb una altra finestra més gran, situada sobre d'un passatge cobert amb voltes, que hi ha a peu pla del carrer. A un costat del passatge es troba el vestíbul, l'escala i els locals destinats a magatzems, i, a la part

oposada, hi ha el pati i més magatzems. L'escala, en arribar al primer pis, forma un replà que comunica amb la gran sala de l'Alberg i el corredor que travessa el carrer per sobre l'arc esmentat.

La susdita sala era d'extraordinàries dimensions (21 x 8 m.), feta a posta, per tal de poder aplegar, conjuntament, els dos grans grups de Cavallers que s'estatjaven a l'edifici. S'estenia la sala paral·lelament al carrer; ja no resta de la mateixa gairebé res que recordi el seu destí passat; hi manca el sostre i la part superior de les parets i, per més desfigurar-la, moderns envans la divideixen en varis compartiments.

El conjunt dels dos edificis que formaven l'Alberg que ressenyem, presenta totes les característiques de l'arquitectura civil catalana. La data de construcció deu fixar-se a l'època d'Antoni de Fluvià (1421-1437) o pocs anys després. Una restauració més o menys important, ve assenyalada a principis del segle XVI, en temps del Gran-mestre d'Amboise.

La identificació del monument, està constatada per l'existència d'un gran marc en forma de creu, encastat a la part alta de la façana oriental, on no res més en resta actualment, que la seva part inferior. Dintre del susdit marc, hi havia un grup de blasons de marbre amb les armes de les diferents nacionalitats hispàniques d'aquell temps. Els escuts estaven disposats de la següent manera: les armes d'Aragó, de Castella i de Granada, ocupaven la part central del rengle superior, reunides en un sol escut, eixoplugat per una àguila amb les ales esteses. Als costats hi havia, a l'esquerra, l'escut de Portugal, i, a la dreta, el de Navarra, i a cada extrem del mateix rengle, els escuts de Fluvià i d'Amboise, Grans mestres. Al dessoria figuraven tres blasons més petits, pertanyents, de segur, a alts dignataris. Tots els esmentats blasons foren traslladats pels turcs al Museu de Constantinoble, on figuren actualment.

Més sortós que no pas el nostre, ha estat l'alberg de França. Mr. Maurice Bompard, ambaixador francès a Constantinoble, per tal d'evitar la ruïna de l'edifici, el va adquirir, i el cedí després al seu país. En 1914, l'Alberg fou declarat monument nacional i es va procedir a la seva total restauració. Per haver conservat els seus elements estructurals, inclòs els més petits detalls de la seva ornamentació, no ha estat gens difícil tornar a l'edifici el seu aspecte primitiu.

La façana és construïda de pedra de fil molt ben aparellada. A peu pla del carrer, s'obre la porta d'entrada, les dels magatzems i l'arcada d'un passatge cobert. La porta, en arc apuntat i flanque-

jada de dues petites finestres, correspon evidentment a l'entrada principal de l'alberg i comunica amb les habitacions del primer pis. Un rengle de modillons i un bordó de perfil diferent, coronen les arcades corresponents al pla terreny. És de remarcar que el susdit bordó, com també un altre que hi ha situat més amunt, es desenrotllen en diferents plans, per tal de compensar l'accentuat desnivell del carrer. En el primer pis, cinc finestral rectangulars descansen en el segon dels bordons esmentats, en el qual, un fris en forma de trena, corre en tota la seva llargària. Cada finestral, amb els seus muntants motllurats, està resseguit d'una cornisa o guardapols que descansa sobre cònsols. La seva ornamentació consisteix en flors i fullatges i en enllaços formats de diferents elements. Diverses gàrgoles que afecten formes d'animals més o menys fantàstics, acusen els diferents plans del terrat, l'ampit del qual, resta, però, horitzontal i remata amb marlets. Quatre garites o talaies semicirculars, sobresurten equidistants de la part superior de la façana, i acaben de donar a l'edifici el seu característic aspecte. Completen aquell d'una manera molt especial, els nombrosos escuts que hi ha escampats per tots els panys de paret de la façana. A nosaltres, alguns dels alludits escuts ens cridaren aleshores fortament l'atenció, per la seva semblança amb els de casa nostra, ço és, els pals aparellats amb la creu i els pals sols. De bell entuvi, hom pot classificar ambdós escuts pels de Barcelona i de Catalunya respectivament, però després hem pogut comprovar que es tractava, en el primer cas, del blasó de l'Ordre Hospitalària aparellat amb el d'E. d'Amboise i en el segon cas les armes d'aquest Gran-mestre, únicament, les quals són: pals d'or i de güella de sis peces.

L'escut central, molt ben conservat, està col·locat entre els dos finestral rectangulars corresponents a la gran sala del primer pis. El marc rectangular, ornat de columnetes i de ramells de fulles de roure, conté dues plaques de marbre. En una, la de mà esquerra, hi ha esculpit l'escut de França, format per les tres flors de lis i coronat per la diadema reial. Junt amb l'escut, hi ha les següents llegendes: *Dieu conduye le pelerin, Saint Denis, Voluntas Dei est*, i la data de 1495. El blasó de mà dreta porta les armes del Gran-mestre d'Aubusson, aparellades amb les de l'Ordre, i com a cimbell, la creu i el barret de cardenal. Ens excusem de fer la ressenya dels altres escuts que figuren a la façana, per ésser d'un interès menys remarkable, malgrat que alguns d'ells, per les inscripcions que porten, hagin intrigat bastant als historiadors de l'edifici.

Els Albergs corresponents a les altres Llengües, no tots estan situats en el carrer dels Cavallers, ni apar que algunes de les atribucions, puguin afirmar-se d'una manera absoluta.

L'Alberg atribuït a la Llengua de Provença, està situat al davant del de les Llengües hispàniques, però solament subsisteix una part del mur de la façana. La porta d'entrada és del mateix estil que el de l'Alberg de França, i està surmuntada d'una inscripció que diu. *Reverendus Dominus Frater Franciscus Flota. Prior Tholosa construxit, anno 1518*. Al dessobre hi ha un enquadrament en forma de creu, que conté l'escut reial de França, el de l'Ordre, el del Gran-mestre Carretto, i el de Francesc Flota. De les disposicions interiors de l'edifici, completament modernitzat, no en resta cap vestigi.

A la part baixa del carrer dels Cavallers, a continuació de l'Alberg de França, hi ha un rengle d'edificis, de grandària diferent, que han estat curosament reconstruïts en aquests darrers anys pel servei italià d'antiguitats.

La casa que en l'obra de Mr. Gabriel està assenyalada amb el número 7, és la del costat de l'Alberg de França. Solament la façana i les parets mitgeres de l'edifici han estat conservades. Ultra les obertures de les botigues, s'obren a la façana tres finestres en el primer pis, més amunt de les quals, es conserven intactes, quatre porta-banderes de pedra. Entre les dues finestres principals, una motllura en forma de T enquadra tres escuts: els de l'Ordre i de Guillem de l'Isle-Adam, ocupen el rengle superior i altres l'inferior, alguns dels quals no es poden identificar.

L'edifici que ve a continuació de l'anterior, és el que se li dona el nom d'Alberg d'Itàlia i que algun autor ha anomenat senzillament Priorat d'Itàlia. Restaurat en 1915-16, conté actualment aquest edifici la Biblioteca italiana. Un nínxol rectangular, que remata en arc apuntat, es veu en mig de la façana, tenint a cada costat dues finestres motllurades. El motiu ornamental del susdit nínxol, són les armes de Fabrizio del Carretto (1513-1521), únic Gran-mestre de l'Ordre pertanyent a la Llengua d'Itàlia. És molt probable que l'alludit escut, hagi servit de principal argument per l'atribució d'aquest edifici, a l'esmentada Llengua d'Itàlia. No manca, però, qui el troba insuficient, puix que en cap altre Alberg es dona el cas de figurar un sol blasó a la façana, per ésser de costum que també hi estessin representades les armes dels Batlles conventuals o dels Priors.

Després de l'esmentat Alberg d'Itàlia, vénen dues cases molt

RODES: EL PORT, LA TORRE DE SANT NICOLAU I EL MONT SMITH

GRS. G. Roig

RODES: PORT DE MANDRAKY I TORRE DE SANT NICOLAU DES DE LES MURALLES

RODES: PORTA DE SANT PAU

Gis. G. Roig

RODES: PORTA DE LA MARINA

RODES: EL BAZAR I TORRES DE LA PORTA DE LA MARINA

Ols. G. Rolg

RODES: CARRER DELS CAVALERS - ALBERGS

RODES : PORTA I FAÇANA ORIENTAL DE L'HOSPITAL

Chs. G. Roig

RODES : GRAN PATI DE L'HOSPITAL

RODES: GRAN SALA DE L'HOSPITAL

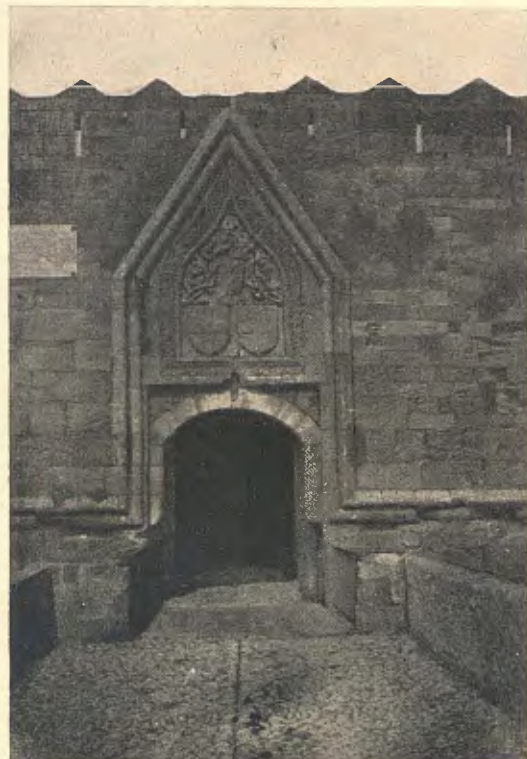

Gla. G. Belg

RODES: CARRER I ALBERG D'AUBÈRNIA

RODES : MESQUIDA DE SOLIMÀ

Ch. G. Reig

RODES : PORTA DE KOSKINO

ben conservades. La primera, a continuació d'aquella, posseeix en el primer pis, una bella finestra rectangular amb els muntants ricament ornamentats de fullatges i enllaços de força gust. Corona la finestra un guarda-pols motllurat, i una creu de marbre reconstruïda modernament, la divideix en quatre compartiments. A cap d'ambdós esmentats edificis se'ls ha donat, fins ara, una fonamentada filiació.

En l'Alberg d'Anglaterra, com en els altres que portem ressenyats, exceptuant el d'Itàlia, segons acabem de consignar, també figuren, o almenys hi figuraven antigament, diferents escuts. En la façana Nord de dit edifici, un enquadrament ornat de fulles estilitzades, contenia sis blasons, alguns dels quals desaparegueren ja fa molts anys: les armes d'Anglaterra ocupaven la part central, tenint a la dreta l'escut de J. Kendal, *Turcopolier* de l'Ordre i en la filera inferior hi havia els blasons de dignataris desconeguts.

L'Alberg de la Llengua d'Alemanya, era, entre tots, el menys important de Rodes i el més pobre, coses, ambdues gens d'estranyar, puix que eren molt pocs els Cavallers de dita nació que residien al Convent. Apar que, avui dia, ni traces es troben de dit edifici.

El darrer dels Albergs que ens manca ressenyar, el qual no està edificat en el carrer dels Cavallers, és el d'Auvèrnia. Es troba al final d'un curt carrer amb moltes arcades, prop de la Plaça d'Armes i del Palau dels Gran-mestres. En aquest carrer hi ha un porxo o peristil, pertanyent a l'antiga església de Sant Joan, edificada enfront de l'esmentat palau. Destruïda en 1856 per una violent explosió, el govern turc va fer construir sobre l'emplaçament de l'església, una escola pública. La façana Nord de l'Alberg d'Auvèrnia ha estat objecte d'una completa restauració. En el primer pis, les finestres rectangulars, amb els muntants motllurats, estan surmuntades de petites obertures. La porta principal, està formada per tres arcs de punta d'ametlla superposats, les gruixudes motlures semicirculars dels quals arrenquen del pla inferior i són trencades, al començament de l'arquivolta, per impostes ornades de fullatges. Remata la porta un guarda-pols o marc rectangular que descansa sobre cònsols. Entre aquest i l'arquivolta, hi ha els escuts de l'Ordre i de Guy de Blanchefort i al mig d'ambdós, una làpida que porta gravada la següent inscripció: *D'Auvergne le grand prieur frère guy de blanchefort*, i la data 1507. Més tard, aquest aleshores prior d'Auvèrnia, esdevingué Gran-mestre de l'Ordre, (1512-13).

La susdita làpida, ha servit per a la identificació probable de l'Alberg. Actualment l'edifici es anomenat del *Municipio o Antico Palazzo in Piazza dell'Armeria*.

L'esmentada Plaça d'Armes és de grans dimensions (60 x 50 metres aproximadament) i seria el pati principal del Palau dels Grans-mestres. Està envoltada de construccions arrasades fins al nivell del primer pis, i en el seu sòl, s'obren deu sitges circulars que podien contenir grans quantitats de cereals. És aquest pati, on recents excavacions han fet descobrir les restes d'un temple d'alta antiguitat.

Amb la desaparició de les parts altes dels diferents edificis de què es componia el palau, i les modificacions que han sofert les construccions inferiors, es fa molt difícil actualment poder-se fer càrrec de la seva antiga planta. L'entrada principal es troba a l'extrem superior del carrer dels Cavallers. Està formada d'un arc apuntat, al que flanquejen dues torres semicirculars.

Els turcs convertiren el palau en presiri, i com a tal, estatjà en els segles xvi i xvii a personatges importants. Segons un conegut viatger, en 1579, hi havia cinc reis captius amb les seves dones i criatures. Un altre viatger esmenta, que en 1631, no pogué entrar dintre del presiri, perquè hi estava empresonat un rei tàrtar. Els italians han conservat la mateixa destinació a l'edifici.

Situat el palau a una alçària aproximada de 100 metres sobre el nivell de la mar, esdevenia a l'època dels Hospitalers, no solament l'habitació dels Grans-mestres i les dels seus familiars, sinó que era també una mena de fortalesa independent que posseïa les seves pròpies muralles i altres mitjans defensius, talment com si fos la torre de l'Homenatge del castell. Relligades dites defenses amb el cercle exterior de la ciutat, dominava tot el seu perímetre, en particular els seus ports de mar.

La capella del palau, posada sota l'advocació de Santa Catalina i de Santa Maria Magdalena, esdevenia famosa per les insignes relíquies que atresorava; les principals eren: el braç i la mà esquerra de Santa Catalina, i una espina de la corona de Nostre Senyor, la qual floria pel Divendres Sant. En les vidrieres dels finestrals, es veien, segons un viatger, les armes del Gran-mestre català Raimond Sacosta.

La nostra estada a Rodes es reduí exclusivament a la seva capital. L'escàs temps de què disposàvem no ens permeté visitar cap altre lloc de la illa, en algun dels quals tal vegada es trobarien nous records de la nostra terra. Amb aquesta recança, ens dirigírem vers el moll, cridats per la ronca veu de la sirena del «Chili» que anunciava la seva pròxima partença.

JOAN ROIG I FONT

L'Escut de Valls (*)

ESTUDIAR la història de l'escut de Valls, fer un recull de tots els que es troben disseminats per les contrades de la ciutat, saber el que pensaven d'ell els nostres predecessors, corregir les errades que molts hi han posat, restablir-lo a la seva antiga puresa, és tasca que ha d'interessar a tot bon vallenc. Si es pot arribar a unificar la seva estampa en els infinits llocs on es posa, es veurà satisfet el meu desig i ben esmerçat aquest treball divulgador; treball que no menys convindria a molts altres escuts, vïcimes, també, d'artistes ignorants, que han multiplicat les peces honorables del de Barcelona i han canviat els colors del de Tarra-gona, *et sic de céteris*.

L'escut de Valls es troba esculpit en pedres, forjat i emmotllat en metalls, pintat en cristalls i pergamins. Primitivament solament es posava en les obres de caràcter públic; avui es serveix d'ell el vallenc que vol, sense permís especial com es requereix als que usen l'escut de la casa reial. Prescindirem en aquest treball de l'ordre de les substàncies, i seguirem, en el possible, el cronològic de figures, aportant els d'estil més antic, fins a les formes dels nostres dies; posant tots els gòtics, barrocs i més interessants del segle passat, intercallant-hi reproduccions i una col·lecció sigiològica o filatèlica interessant, com també el modern, obra del senyor Rigalt. No em proposo catalogar els que des de fa poc s'han multiplicat en rètols, en etiquetes anunciadores d'articles de comerç, en carruatges i en tota mena d'exhibicions, perquè seria impossible.

ARMES DE VALLS

DE GÜELLA, UNA FAIXA D'ARGENT.—Malgrat aquesta senzillesa, trobem una gran varietat en la peça horitzontal representada de vegades correctament per una faixa o $\frac{1}{3}$ de l'alt de l'escut (llisa o diapreada o amb macles o ruscles), o bé per una divisa ($\frac{1}{3}$ de la faixa) o per un triangle ($\frac{1}{6}$ de faixa).

(*) Aquest treball és un resum del recull fet per l'autor i premiat en el certamen literari celebrat a Valls per les festes de la Mare de Déu de la Candela de l'any 1921.

Comunament, ve orlat o emmarcat; mes no pas com a peça honorable. Tota bordura ($\frac{1}{6}$ de l'ample de l'escut), orla ($\frac{1}{2}$ de la bordura) o trexor ($\frac{1}{4}$), posats com a peça heràldica són incorrectes, i s'allunyen considerablement del tipus pur i senzill que de sempre hem considerat com a armes de Valls: una faixa d'argent (o blanca) sobre un fons de güella (vermell).

DESCRIPCIÓ DELS ESCUTS

1.—Al carrer de Sant Antoni, part corresponent entre els d'en Bosch i Nou es troben dos escuts gòtics, allí on, segles enrera, hi hauria l'Hospital de la vila. El primer a la cantonada del carrer Nou (Fig. 1).

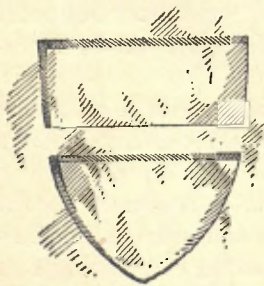

fig. 1

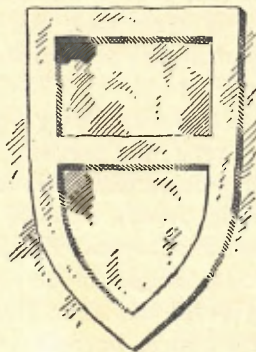

fig. 2

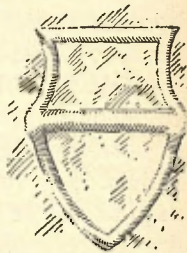

fig. 3

2.—El segon, a la cantonada del carrer d'en Bosch, núm. 93 (Fig. 2). Forma d'escut molt reproduïda en segles posteriors, més o menys afegida de rams o corones.

3.—Darrera la Casa de la Ciutat hi ha un escut bastant gastat, d'estil gòtic en la part inferior de la divisió (Fig. 3). Recorda la protecció de Valls als PP. Antonians que hi vivien des del segle XIII.

4.—La creu del camí de Vallmoll, del segle XIV, restaurada a començament del present, conserva en el capitell de la columna, entre flors i *agnus* de Sant Joan, dos escuts de Valls, repujats, sense orla de cap mena, amb una divisa per faixa en baix relleu. Bona forma d'estil gòtic francès (Fig. 4).

5.—La creu dels caputxins a la convergència dels camins del pla d'Alió, restaurada diferents vegades, té en el capitell, tres escuts gòtics. En les escales del peu porta la data 1754, repartides

dues xifres per banda d'un escut de forma espanyola estrafet (figura 5).

6.—Unes porres, ceptres o bordons, de fusta platejada, de la parròquia de Sant Joan Baptista tenen uns escuts amb la punta no tan conforme a l'estil gòtic (Fig. 6).

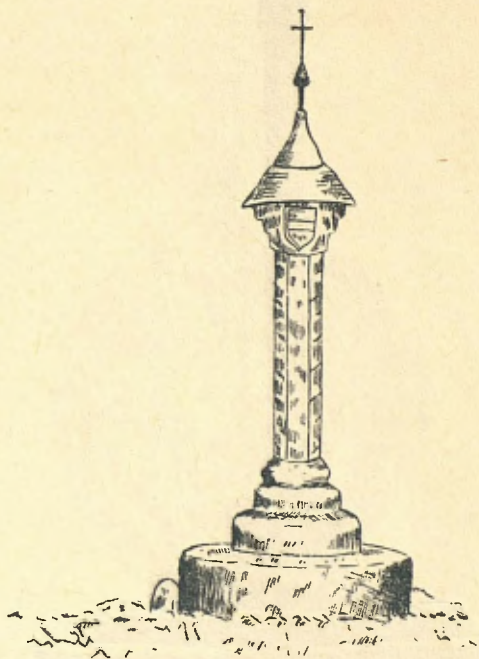

fig. 4

7.—A la Font Nova de la Seixantena, any 1797, es reproduí l'escut de la figura 2.

8.—Al carrer d'en Bosch, número 9, antiga casa Valentí, hi ha un escut gòtic. (Fig. 7).

9.—Al presbiteri de l'església de Sant Joan Baptista, al peu dels àngels (1797), hi ha un escut sobrepujat que té per orla un trexor i per faixa una divisa, tots en baix relleu.

10.—Darrera el banc dels obrers de la Candela, l'any 1797 fou esculpit un escut de forma gòtica, amb corona, la forma de la qual recorda la de la Verge de la Candela (Fig. 8).

11.—A la casa de l'Hort de les ànimes, l'escut en relleu, forma

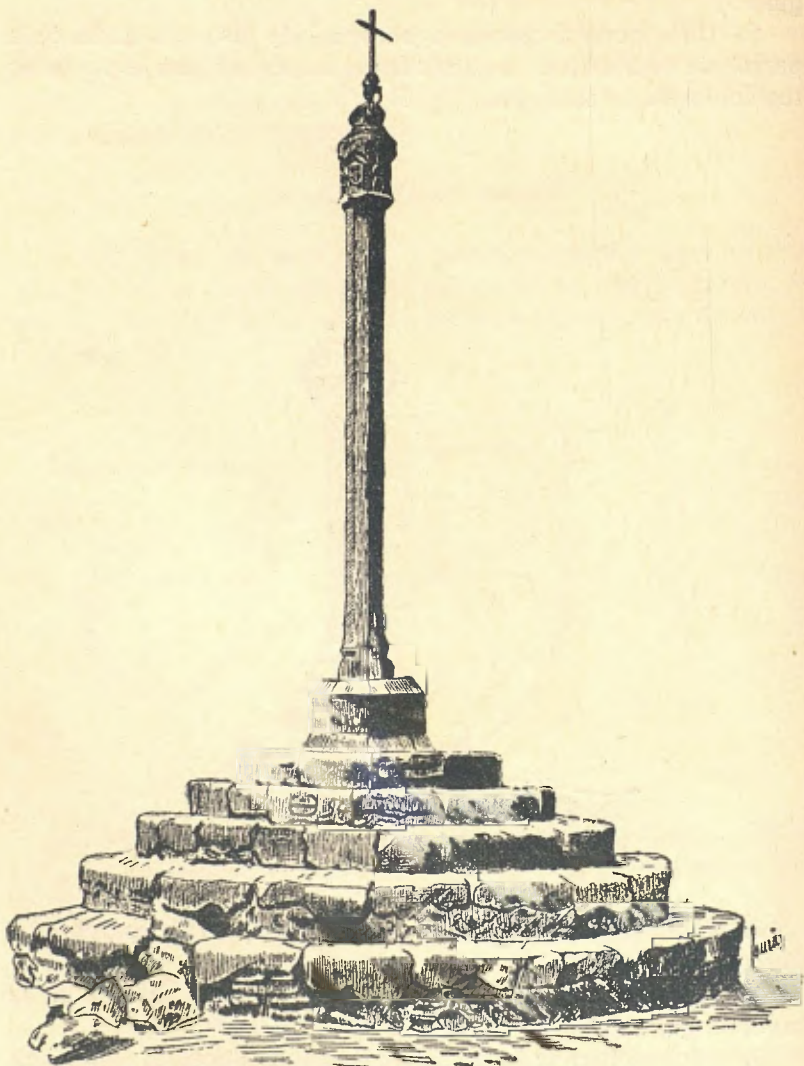

fig. 5

gòtica, vol tenir el camp abultat, amb pretensió d'ésser escut coronat; remata el cap amb tres boles (Fig. 9).

12.—A la paret del fossar vell hi havia una làpida amb un escut de tradició gòtica, datat el 1719. En l'esbalsada del 2 de maig

de 1912 es desprengué aquesta pedra que hi fou posada en una restauració. Està recollida en l'edifici de Sant Roc.

13.—En un dels llibres gòtics de vitella del chor de l'església de Sant Joan es troba, tal volta, el més antic escut de Valls, en co-

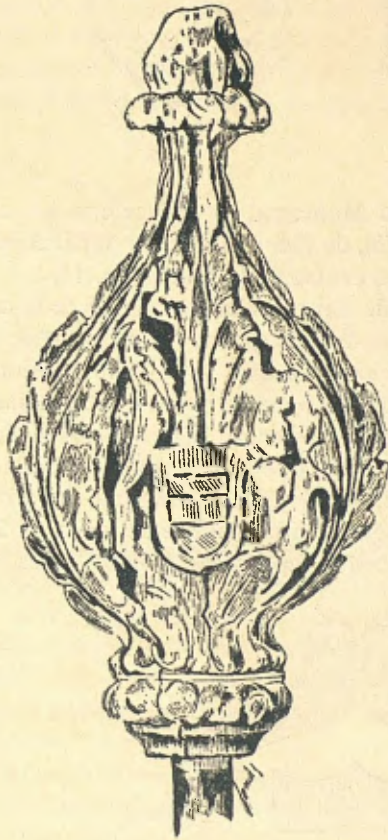

fig. 6

lors. És digne d'atenció el respecte i coneixement que tenia de les particularitats de l'escut de nostra ciutat el miniaturista que el pintà. La part inferior o de la punta assenyala un període de transició del gòtic antic francès a l'espanyol de punta amb prou feines perceptible; participa de tots dos. El cap té les puntes en forma de bonet, principi de corona; i, finalment, quatre troncs de sinoble (verd) de figura semblant a uns jous, el volten en sautor (Fig. 10).

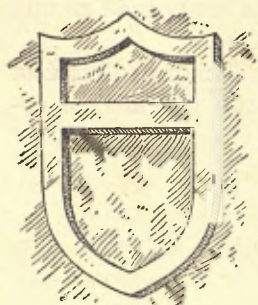

fig. 7

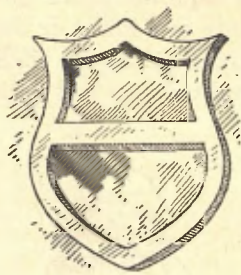

fig. 8

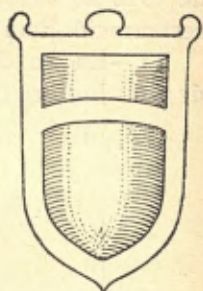

fig. 9

14.—A l'Arxiu Municipal de Barcelona es conserva el segell dels Jurats de Valls, de l'any 1564; té la particularitat de presentar un torteu d'azur al centre de la faixa (Fig. 11).

15.—A l'altar de Sant Carles Borromeu de la capella del Santíssim de la Catedral de Tarragona, trobí l'escut de Valls, esculpit en fusta, amb faixa quasi regular, orlat amb bordura de relleu; tot, damunt ornamentació barroca com a pergamins recargolats per vàries puntes. Malgrat ésser tot l'altar decorat, no es pintaren els colors d'Armeria sinó que es daurà completament. Serà obra de l'escultor vallenc, resident a Tarragona, en Francesc Bonifàs i Massó, que obtingué el títol d'acadèmic de la de Sant Fernando en 1771 per un baix relleu representant Sant Carles.

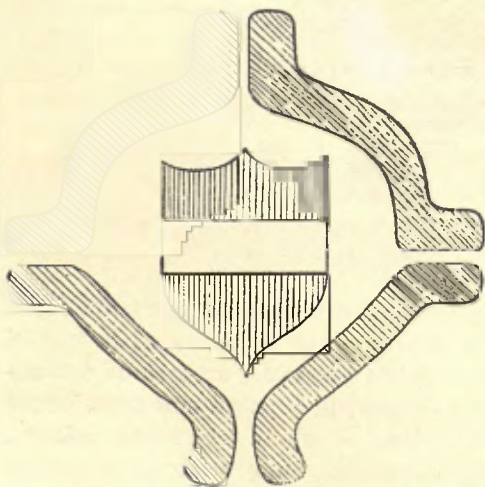

fig. 10

fig. 11

16.—La font de la plaça del Carme, que té forma d'obelisc acabat en una bola, l'any 1816 fou posada al mig del pati, actualment plaça Prim i en 1844 en el lloc on està l'actual font que la substituï l'any 1873. El seu escut és de forma molt estirada per tal de poder ésser encabit en la piràmide. És semblant al número 2. El motiu de treure-la del pati fou perquè feia nosa a les reunions de les tropes els anys 1833 a 1840 i 1843, puix allí oïen missa, que es celebrava al balcó del castell. Desitgem millor sort a la font monumental que els vallencs barcelonins aïçaren en aquell lloc l'any 1921.

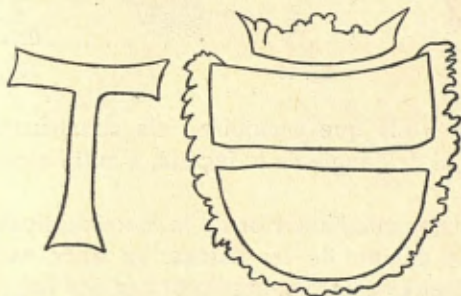

fig. 12

fig. 13

17.—En l'època de construcció del gran temple de Sant Joan Baptista (1570-1583) es despertà una gran afició a perpetuar els detalls de les obres amb l'escut de Valls. En dita església es troben regustos i records d'artistes de casa i d'estrangers que hi contribuïren; domina l'estil italià no solament en les vidrieres (obra de Jaume Carnobal, d'aquella nació) (1582) sinó en les escultures de moltes làpides i fustes. En el ferro-balda de la porta principal està forjat l'escut acompanyat d'una *tau* o creu de Santa Tecla. La línia tremolosa que el rodeja sembla recordar o imitar les palmes: demés està coronat (Fig. 12).

18.—Un de semblant es troba en la campana grossa de l'església de Sant Joan (1685) (Fig. 13).

19.—Les pallofes o pellarofes metàl·liques que es repartien entre els clergues assistents a les funcions litúrgiques, els segles passats, com a dret als emoluments, porten l'*Agnus Dei*, escut i anagrama de Maria (Fig. 14).

fig. 14

20.—En tractar-se d'ornamentar l'església, fou quan amb més abundor s'hi col·locaren escuts, acompanyats de belles

ornamentacions. En la figura 15 es representa el del sòcol de l'altar major, en pedra, del 1617.

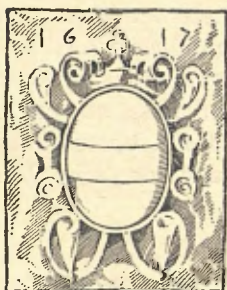

fig. 15

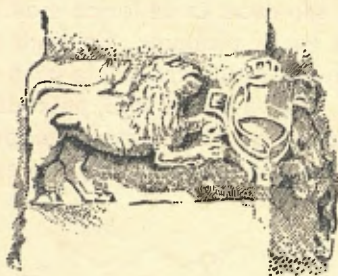

fig. 16

fig. 17

21.—El primer escut de Valls que esculpiren els constructors de l'església degué ésser el de l'angle de la façana, a mitja alçada de la paret (Fig. 16).

22.—Quasi al mateix temps que l'anterior i a la mateixa alçada, s'esculpia en una làpida del damunt de les trones, un altre escut d'influència marcadament italiana, ovalat, sostingut per dos àngels.

23.—En la façana, d'estil renaixement, fent simetria amb l'escut de Sant Joan, hi ha l'escut de la ciutat, amb una particularitat que no es troba en cap altre escut de Valls, que és el tenir el camp diafreat o matisat de diferents colors en forma de fullatges, que a simple vista no's veuen gaire bé (Fig. 17).

24.—On abunden molt els escuts és en els finestrals. Són d'estil italià i correctament pintats, dintre la forma estrangera de l'escut. El del rosetó, conegut per la O de la façana, el surmonta una creu grega, blanca, de Sant Joan Baptista, coronada com la creu espanyola de Sant Joan. Fou restaurat en 1757.

25.—En els vidres dels finestrals petits, l'escut és hispano-alarb amb la faixa, una mica arquejada, i orla de colors.

26.—Una llibertat que es permeté el mestre vidrier del segle xvi, fou posar en un dels escuts dels finestrals de l'absis de Sant Joan, la faixa amb macles o ruscles, peça que no porta cap altre escut de Valls (Fig. 18).

27.—A la clau de l'atrevit arc del chor, hi ha un bell escut, forma italiana, que més tard fou policromat, com les altres claus de volta, per uns italians en 1777 (Fig. 19).

28.—En l'esbalsada de la paret del fossar, construïda en 1570, fou recollida una làpida que hi estava empotrada, que, com la del

número 12, es conserva en l'edifici de Sant Roc. Consisteix en una clau de volta, no tan gran com la descrita anteriorment. L'escut és d'estil alemany, com posat damunt d'un pergamí recargolat per les puntes.

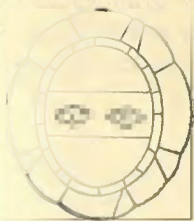

fig. 18

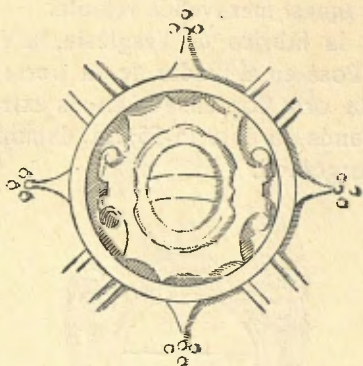

fig. 19

fig. 20

29.—Al peu d'una pica d'aigua construïda el segle xvi en marbre de Girona, situada aïllada prop de la porta gran de l'església de Sant Joan, hi ha un escut la forma del qual s'assembla molt a un estil alemanyat; no participa de l'estil de cap més altre dels que hi ha en el temple. Té peces barroques al voltant.

30.—A l'altar de les ànimes de l'església de Sant Joan, l'escut que el surmonta (1718) té la particularitat d'ésser de forma pròpia de donzelles, vídues o ciutats femenines. Voldria representar, l'artista, les afligides ànimes del Purgatori, filles de Valls? Els colors estan correctament representats (Fig. 20).

31.—A l'altar major de la mateixa església abunden els escuts de forma italiana; però el del cim és de figura coriforme; participa més del gòtic espanyol (Fig. 21).

32.—Quasi tots els altres escuts del retaule de Sant Joan són de forma italiana, baldament els fusters no posessin la faixa tan correctament com els vidriers, ni pintessin el vermell tan viu com en els vidres. En el sòcol de les columnes estriades en espiral, feren sostenir l'escut per àngels encarnats. La faixa és blanca.

33.—Al mateix altar, al cim, hi ha un gran escut del mateix estil i grans dimensions (Fig. 22).

34.—Al frontó de l'orga (1595) es veu un escut, amb divisa blanca en camp de güella.

35.—Ornamenta el nínxol del Sant Patró de Valls, en el peu, un escut ovalat trencat al xefe i ogival en la punta, de gran faixa, damunt una peça de forma variada, de la qual penjen dues banderoles.

36.—Al fris de l'entaulament que cobricela la imatge de Sant Joan, es troba l'únic escut d'estil espanyol, cimât de trèbol, senyal de la fe que alçà aquest meravellós retaule.

37.—Acabada la fàbrica de l'església, la Vila construí la casa de l'Ajuntament. Posà en el llindar de la porta un gran escut de pedra, amb petita orla flordelisada en els extrems superior i inferior. A banda i banda, la data 15-95; tot, damunt una cartella extremadament recargolada.

fig. 21

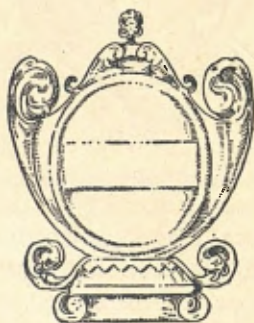

fig. 22

fig. 23

38.—En la campana dita de Sant Pere, vulgarment coneguda per la dels morts, fosa en 1685, es veu l'escut ovalat, en relleu, amb ornaments platerescos.

39.—Escut de pedra, ovalat, amb faixa, orlat de flocs simulant cuirs recargolats, sostingut per un serafí, al llindar de la capella del Santíssim Sagrament de l'església de Sant Joan Baptista, benèida el 25 de desembre de 1627.

40.—En la tribuna de la música, de l'esmentada església, hi ha un escut amb faixa o divisa d'argent amb adornaments a faisó d'orla (Fig. 23).

41.—En el monument que cada any s'aixeca a l'església de Sant Joan per Setmana Santa, que data de l'any 1777, té alguns escuts de diferents formes. Un d'esculturat i al cim n'hi ha un altre de correctament pintat.

42.—En els sòcols del mateix monument hi ha un altre escut de forma italiana amb faixa blanca en camp de güella, sostingut per dos àngels. (Fig 24).

43.—Encara en la mateixa església de Sant Joan i en un banc posat entre els altars de la Candela i Sant Francesc Xavier, hi ha un escut de fusta, italià. Serviria per als obrers o dependents del municipi o bé per als antics jurats que tenien llur banc a l'església abans del temps de Felip V (Fig. 25).

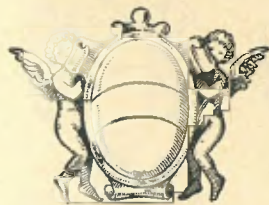

fig. 24

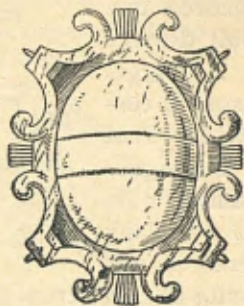

fig. 25

fig. 26

44.—Demés, al llindar de la urna de l'altar de Sant Josep, allí on Valls tenia la seva patrona, la Mare de Déu de la Candela, hi ha el seu escut com a cosa pròpia, orlat i surmuntat per corona. És rodó de la punta.

45.—Al mateix temps que el monument de l'església de Sant Joan, es féu el cancell de la porta principal de la mateixa església i s'hi posaren alguns escuts; els uns són d'estil espanyol, quelcom apuntats, la faixa gran i l'orla petita, acompanyada de fullatge barroc. Tot, surmuntat de corona.

46.— D'altres també coronats, estil Lluís XV (Fig. 26).

47.—Josep Martorell, argenter de Barcelona, construí en 1767 el reliquiari d'argent de Sant Joan Baptista. Hi posà un escut molt capriciós que es pot veure en la figura 27.

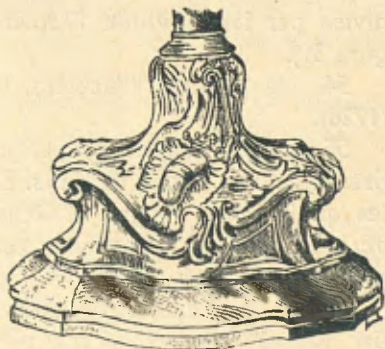

fig. 27

48.—En les crismes d'argent pertanyents a la parroquial de Sant Joan hi ha un original escut, que mostra els colors invertits, ço és: el camp blanc, i la faixa amb ratllat vertical (güella) (Fig. 28).

49.—Al santuari de la Mare de Déu del Lledó (Valls) hi ha un calze antic, d'argent, l'autor del qual, probablement vallenc, hi ci-sellà un escut amb orla i divisa.

50.—Al llindar de la porta de dit santuari, hi ha un escut de faixa estreta, ornat de peces entrelaçades i surmontat de la creu de Lorena i dels Templers. Aquesta insígnia recorda que des de l'any 1376 (vuit després de la troballa de la Verge) aquesta fou posada sota la custòdia dels cavallers del Sant Sepulcre, regulars de Sant Agustí que la guardaren amb el nom de Frares del Lledó fins l'any 1586, en què vingueren els frares caputxins de l'ermita de Sant Jeroni del terme del Bosc a substituir-los (Fig. 29).

fig. 28

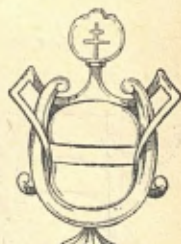

fig. 29

51.—El cambril de la Verge del Lledó, és presidit per un escut, orlat de ramatge. La faixa és, segurament, la més estreta que hem trobat. Any 1725.

52.—En una estampa antiga de la Mare de Déu del Lledó, hi ha un curiós escut ple de llibertats heràldiques, puix representa el camp d'or i la faixa de güella cotisada d'argent (Fig. 30).

53.—En una dovella de la porta de la presó de la casa de la ciutat hi ha un escut d'estil espanyol, de punta rodona, camp inflat, divisa per faixa i voltat d'esplèndid ramatge indià. És del 1738 (figura 31).

54.—Al saló de l'Alcaldia, hi ha un bell escut estil Lluís XV (1726).

55.—A l'església del proper poblet d'Alió hi ha una curiosa representació de l'escut de Valls. En deu de les trenta monedes per les quals Judes vengué el Redemptor, està representat en forma variada, coronats tots, sense estar carregats d'altra peça heràldica. Són de l'any 1787.

56.—Escut i data pirogravats en una caixeta-guardiola del cap-tiri que es feia per la vila per tal de subvenir a alguna pública necessitat. En l'any 1871 se n'hi pintà un altre a l'estil de l'època.

57.—Escut i data pirogravats en les cadires de la parròquia de Sant Joan Baptista, que l'Ajuntament posà sense que el senyor Rector en fos sabedor. Any 1864.

58.—En les coquetes de cera de Corpus que es posen al monu-

ment de Setmana Santa de la tantes vegades esmentada església de Sant Joan està reproduït l'escut número 2, 7, 8, etc. Aquest està coronat i acompanyat de dues palmes, una per banda. A mida que ens acostem als nostres temps, trobem que l'escut és més carregat (Fig. 32).

59.—Assenyalant edifici públic és l'escut de la porta del Jutjat en la casa on hi ha l'esglesieta de Sant Roc, el qual escut fou restaurat el segle XVIII; està acompanyat de dos penjolls de llors.

fig. 30

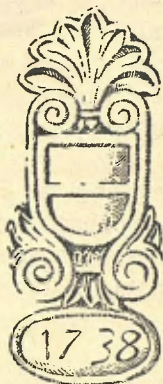

fig. 31

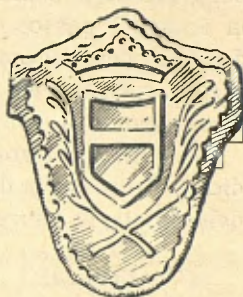

fig. 32

60.—Al començament del segle XIX, es construí una cadira especial per baixar del cambril la imatge sagrada de la Mare de Déu de la Candela, a mans de dos comunitaris i dos regidors, la qual té delineat un senzill escut.

61.—L'any 1815 l'Ajuntament donava uns rebuts del catastro, amb un escut de gran faixa, que simulava els esmalts invertits, coronat i amb palmes. Aquest tipus d'escut també es troba en uns Goigs de la Mare de Déu de la Candela.

62.—En el banc de preferència que l'Ajuntament té en la Parroquia, presideix un escut amb aplicacions de boix, d'estil suís, amb faixa, palmes, corona i orles (Fig. 33).

63.—A les cadires del Consistori, l'escut és semblant a l'anterior, més senzill i sense orla.

64.—De l'afició a posar l'escut de Valls, també en participà algun ferrer que, per tal d'adornar el pany de la porta d'una casa del carrer de Sant Pere, forjà un escut de forma estranya. Segurament que la bona voluntat era reconstruir-ne un d'estil espanyol

amb palmes i corona, però amb prou feines ho aconseguí. On s'estrellà fou en la divisa, que la féu constar de dues i li sortí partida.

65.—La mesura dels tres quartans de què se servia la vila com a mida oficial en el tràfec del gra en la plaça de les Quarteres, avui plaça de la Constitució, té pirogravat en la fusta un escut, està indicada la faixa amb una sola divisió, i porta corona i palmes (Fig. 34).

fig. 33

fig. 34

66.—En una estampa gran del gremi de la Seixantena, amb la imatge i passos de la vida del Patró dels pagesos, Sant Isidre, l'escut porta els esmalts invertits del camp i faixa, entre palmes i corona.

67.—Als ganfarons de l'església de Sant Joan, solament s'indica la faixa per la divisió, amb palma i corona de galons, com el dels velluts de les trones, que estan sense ramatges.

EUSEBI RIBAS I VALLESPINOSA, PVRE.

(Continuarà)

Itineraris d'algunes excursions fetes per socis del CENTRE (*)

EXCURSIÓ ALS ALPS, EFECTUADA PELS SENYORS MANEL SAMITIER
I JOSEP PONS I SOLER

23 i 24 juliol. — Barcelona, Lió, Ginebra.

25 juliol. — Ginebra, Lausanne, Berna, Thun, travessa del llac, Interlaken. Tarda, ascensió de la Schynige Platte (2.000 m.), retorn a Interlaken.

26 juliol. — Interlaken, Scheidegg, Jungfrauoch (3.457 m.) (14 h.), i per Jungfrau Firn, Concòrdia Platz i cabana, gelera de l'Aletsch i llac Märjelen (2.345 m.) a l'Hotel Jungfrau d'Eggishorn (2 200 m.) (19'15 h.).

(*) En aquesta secció solament esmentem els itineraris que tenen marcat interès per tractar-se de regions poc visitades pels nostres consocis i que han estat recorregudes durant l'estiu del corrent any 1927.

27 juliol.—De l'Hotel Jungfrau (10 h.) a Fiesch (1.050 m.) (12 h.), Brig, Visp i Zermatt.

28 juliol.—Zermatt, Gornergrat (12 h.), Hohthäligrat (3.289 m.) (13 h.); retorn (15 h.) per Rizen i Findelen a Zermatt (1.620 m.) (18 h.).

29 juliol.—Zermatt, Rothen-Boden (2.781 m.) (15.30 h.) i per les geleres de Gorner i Theodul a la cabana de Gandegg (3.031 m.) (18 h.).

30 juliol.—De la cabana (4.15 h.), per la gelera de Theodul, Plateau Rosa i aresta sud-est al cim del Breithorn (4.171 m.) (8 h.); retorn (8.30 h.), pel mateix camí a la cabana (10 h.)-(15 h.), i per Sandiger-Boden, Furggbach i Platten a Zermatt (18 h.).

31 juliol.—Zermatt, Visp, Martigny, Vallorcine, Chamonix.

1 agost.—Chamonix, Montanvers (1.909 m.) (14 h.), Mer de Glace, gelera de Leschaux; els Egralets, refugi del Couvercle, jardí de Talèfre (2.787 m.) i retorn al refugi (2.699 m.) (18 h.).

2 agost.—Del Couvercle (4 h.), pels Egralets i les geleres de Leschaux i de Tacul, al refugi Requin (2.516 m.) (6 h.); desistint de pujar al coll del Gegant, per les evidents senyals de mal temps; retorn (9 h.) per la gelera del Gegant i Montanvers (12 h.) a Chamonix.

Tarda, a Chamonix, gran tempesta; retorn d'en Samitier a Barcelona.

3 agost.—Junt amb els companys Badia i Busquets.

Chamonix, Argentière (1.258 m.) (13.30 h.), Lognan (15.30 h.) gelera d'Argentière, refugi Gallois (2.727 m.) (19 h.).

4 agost.—Del refugi (5.30 h.), per les geleres d'Argentière i de Tour Noir al coll d'Argentière (3.620 m.) (8.30 h.)-(9 h.) i escalada per la cresta i paret sud-est al cim del Tour Noir (3.838 m.) (10.10 h.); retorn (11.30 h.) pel mateix camí al refugi (14 h.) i Chamonix.

5 agost.—Chamonix, Ginebra.

6 agost.—Ginebra, Lió, Barcelona.

EXCURSIÓ EFECTUADA PEL SENYOR MIGUEL GONZÁLEZ I LLUBERA
AMB EL GUIA J. OUSTALET

29 juny.—Barcelona, Soldeu.

30 juny.—Soldeu, pic de la Cometa (2.710 m.), port de Fontarigent, pic de Rulhe (2.788 m.), cabana de Garseing.

1 juliol.—Garseing, port de Sirbal, Les Cabannes, en tren a Luchon.

2 juliol.—Luchon, Superbagnères, coll de la Coma de Bourg, refugi d'Espingo (1.925 m.).

3 juliol.—Espingo, coll de Gourgs blancs, pic Gourdon (3.038 m.), pic de Spigeoles (3.065 m.), pic de Gourgs blancs (3.131 m.), port d'Oo, cabana de Paul; nit a 2.300 metres al ras.

4 juliol.—Estany Bardamina, coll de Pauls, pic de Posets (3.367 m.), Las Espadas (3.226 m.), cabana de Paul, Cantal, cabana de Turmo.

5 juliol.—Turmo, pic Perdiguero (3.220 m.), pic de Literola (3.136 m.), Crabioules (3.119 m.), Saousat, Espingo, Astau, Luchon.

6 juliol.—Luchon, portet d'Aspet, St. Girons, Castillon, refugi dels Estagnons, mont Valier (2.839).

7 juliol.—Estagnons, Castillon, Massat, coll de Ports, Tarascon S., Ariège, Ax.

EXCURSIÓ EFECTUADA PELS SOCIS SENYORS AGAPIT VALLMITJANA

I JOSEP M.ª GUILERA

16 i 17 juliol.—Barcelona, Cerbère, Pau, Laruns.

18 juliol.—Laruns, refugi d'Arremoulit (2.304 m.), pic del Pallas (2.976 m.), i retorn al refugi.

19 juliol.—Ascensió al Balaitous (3.146 m.), per la Grande Diagonale; descens per l'aresta i Rocher de Coucher, Arremoulit, vall d'Arrius, Laruns.

20 de juliol. — Laruns, Pau, Lourdes, Gavarnie.

21 de juliol.—Matí, visita a la cascada. Tarda, Hourquette d'Allans, refugi de Touquerrouye (2.667 m.).

22 juliol.—Mont-Perdut (3.353 m.), Goris, Faja de Pelai, Ordessa.

23 juliol.—Ordessa.

24 juliol.—Clavijas de Cotatuero, Bretxa de Roland (2.801 m.), Gavarnie. Tarda retorn cap a Barcelona.

EXCURSIÓ EFECTUADA PELS SOCIS SENYORS CONRAD CERNIC, LLUÍS ESTASEN, PERE GUASCH, VICENS LABARTA, JOSEP LLORET, ALBERT OLIVERAS, ELIODOR ORFILA, JOSEP PAUSS, JOAN QUERALT, JOSEP RIBAS, JOSEP ROVIRA, JOAN SELLARÉS, JOAN SALVANS I JOFRE XILA

3 juliol.—Viatge de Barcelona a Espot (Pallars).

4 juliol.—Espot a Sant Maurici a plantar el campament. Espot a la serra de les Agudes, a tota cresta, per 4 cims. Primera ascen-

sió. Sant Maurici (Estasen, Oliveras, Rovira); Sant Maurici, pic de Peguera, Sant Maurici (Pauss).

5 juliol.—Sant Maurici, cresta del Basiero, Basiero W., estany de Coma d'Amitges, Sant Maurici (Estasen, Oliveras, Rovira, Sellarès); Sant Maurici, Basiero W., Basiero, E., Sant Maurici (Pauss); Sant Maurici, Basiero E., Sant Maurici (Cernic, Guasch, Labarta, Lloret, Queralt, Ribas, Salvans).

6 juliol.—Sant Maurici, port de Ratera, cim de Ratera, Sant Maurici (Cernic, Estasen Labarta, Oliveras, Rovira, Salvans); Sant Maurici, pic de Subenulls, Sant Maurici (Pauss).

7 juliol.—Sant Maurici, coll central dels Encantats per la canal, cim occidental dels Encantats per la paret, coll Central, cim oriental dels Encantats, coll Oriental, vall de Monastero, Sant Maurici (Estasen, Oliveras, Rovira); Sant Maurici, coll Central, cim dels Encantats oriental, vall de Monastero, Sant Maurici (Labarta, Ribas, Sellarès, Salvans); Sant Maurici, coll de Peguera, vall de Monastero, Sant Maurici (Cernic, Guasch, Queralt).

En Lloret marxa a Luchon.

8 juliol.—Aixecar el campament de Sant Maurici, portarró d'Espot, vall de Sant Nicolau, Caldes de Bohí; pluja seguida.

En Pauss torna a Barcelona.

9 juliol.—De Caldes de Bohí a plantar el campament a la pleta de Riu-Malo, al final de les Llastres de la Morta.

10 juliol.—Riu-Malo, estany Negre, cresta de Tumeneia, pic 2.785 metres, cresta, pic 2.865 metres, estany Tumeneia, Riu-Malo (Estasen, Oliveras, Rovira); Riu-Malo, estany Negre, pic de Montarto d'Aran, coll de Güellicrestada, Riu-Malo (Cernic, Guasch, Labarta, Queralt, Salvans).

11 juliol.—Arriben en Vila i Orfila.

Riu-Malo, Punta alta dels Cómolos, estany Negre, Riu-Malo (Cernic, Estasen, Guasch, Labarta, Oliveras, Orfila, Queralt, Ribas, Rovira, Sellarès, Salvans, Vila).

12 juliol.—Riu-Malo, estany Negre, estany Tumeneia i cim 2.892 metres, vall de Riu-Malo, campament (Estasen, Oliveras, Rovira, Vila).

13 juliol.—Aixecar el campament que s'envia a Barcelona. Marxen n'Orfila i Sellarès.

Riu-Malo, breixa Biciberri, coll de Cómoló Forno, cim d'Avallners, coll, vall de Biciberri, hospital de Viella (Cernic, Estasen, Guasch, Labarta, Oliveras, Queralt, Ribas, Rovira, Salvans, Vila).

14 juliol.—Hospital de Viella, fonts del Noguera Ribagorçana

cim de Mulleres, coll de Toro, Renclusa (Cernic, Guasch, Labarta Oliveras, Queralt, Ribas, Salvans); hospital de Viella, cim de Mulleres, cim de Salenques, nit prop de Barrancs (Estasen, Rovira Vila).

15 juliol.—Renclusa, cim de Maladeta, coll Maleït, cim d'Aneto, gelera d'Aneto, portilló, Renclusa (Cernic, Guasch, Labarta, Oliveras, Queralt, Ribas, Salvans, amb el guia Antoni Abadías); Barrancs, cresta total de les Salenques (primera ascensió espanyola), pic Margalide, cresta de Llosàs, coll de Corones, gelera d'Aneto, portilló, Renclusa (Estasen, Rovira, Vila).

16 i 17 juliol.—Renclusa, hospital de Benasque, Benasque, Binéfar, Barcelona.

Noves

REFUGI CÈSAR A. TORRAS.—Estan ja molt avançades les obres de construcció d'aquest refugi, el qual es troba ja a l'alçada de la teulada i a punt de cobrir. És d'esperar que donada la gran activitat amb què es procedeix a la construcció, aquesta quedarà completament acabada dintre del vinent mes d'octubre.

Una vegada més hem de pregar als excursionistes i a les persones que s'honoraren amb la bona amistat del senyor Torras, vulguin contribuir a les despeses que suposa el bastir aquest monument a la seva memòria i que ensems tanta utilitat ha de prestar per poder conèixer i recórrer la imponent serralada de Cadí. La llista de subscripció segueix oberta a la Secretaria del CENTRE.

REFUGI D'EN BEYS.—En acordança amb el mutu avantatge dels serveis de xalets-refugis establert, la Secció dels Pireneus Centrals del Club Alpin Français ha tramès al CENTRE una clau del Refugi d'en Beys, per tal que els seus socis puguin servir-se de l'esmentat refugi. Aquesta clau queda en poder de la Comissió de Refugis del CENTRE a la qual hauran de dirigir-se els socis que vulguin utilitzar els serveis d'aquell refugi.

DELEGACIÓ.—Ha estat delegat per assistir en representació del CENTRE a la reunió extraordinària de la Société Géologique de France, el senyor Jaume Marcet i Riba.

I EXPOSICIÓ DE LA INDÚSTRIA HOTELERA.—El Centre desitja de fer una demostració de les seves activitats i esforços portats a terme per estendre la seva xarxa de refugis i xalets de muntanya, ha decidit concórrer a la I Exposició de la Indústria Hotelera i de l'Alimentació que se celebrarà als palaus de Montjuich del 15 al 30 del vinent mes d'octubre. A tal efecte pensa presentar les maquetes dels xalets i refugis de La Molina, Ull de Ter, La Renclusa, Les Aïrasses i Cèsar A. Torras, acompanyades de plànols i fotografies que donguin idea de les construccions i dels paisatges i muntanyes que les envolten.

Bibliografia

PAU VILA.—*La Cerdanya* (amb la col·laboració de Marcel Chevalier, en els dos primers capítols del llibre).—Un vol. en 12.^u, 263 pp. i XXXII lám. fora text.—Barcelona, Editorial Barcino, 1926.

MAPES I ITINERARIS DE CATALUNYA, VALÈNCIA I BALEARS. fasc. I.—*Mapa i Itinerari de la Cerdanya*.—Un fullet en 12.^u, 18 pp. un plànol i un mapa.—Barcelona, Editorial Barcino, 1927.

Amb aquest llibre del nostre consoci senyor Pau Vila, inaugura l'Enciclopèdia Catalunya, la seva secció de Geografia, destinada a l'estudi de Catalunya mitjançant monografies comarcals confiades a diferents autors. Això, que és una circumstància que podria afeblir el conjunt—reconeixent de passada que la realitat ho imposa—suposem no serà perdut de vista pel director de la publicació, el qual no ha de regatejar esforç per conservar la tònica de serietat i solvència de què dona plena mostra en el volum *La Cerdanya*.

La Geografia de Catalunya: heus-ací una tasca a realitzar que de molts anys sentim plànyer a tothom, que no sigui una cosa feta, ço que fa que qualsevol espurna de contribució al seu estudi apareguda sigui cosa lloada i encoratjada. I cada dia sentim el comentari que tendeix a explicar el fet que a Catalunya s'hagin conreat totes les disciplines i sigui precisament la geografia, ciència fonamental, la que hagi quedat al marge. Qui ho atribueix a l'endarreriment secular de la nostra cartografia, qui a falta d'homes

creadors d'escola, a desviament inexplicable dels nostres estudiosos...

Però sortosament ha vingut a interrompre tot comentari el fet pràctic: és aparegut el primer treball d'un geògraf nostre, que posa de relleu la seva personalitat d'eminent observador i analista. La seva obra *La Cerdanya* és remarcable des dels més complexos punts de vista. Escrita amb suprema galanura, és un llibre que es llegeix amb delectança, i posa de relleu l'amor amb què tracta la matèria el seu autor. És un guiatge, un programa per a ús del curiós investigador que és invitat a col·laborar a la magna obra de la nostra geografia, on cap detall queda per suggerir. És un solc, un tast esperançador d'estudis successius per arribar a omplir el buit existent en l'estudi integral de la nostra terra.

En l'estudi de *La Cerdanya* cap aspecte ha estat negligit dels que comprèn la moderna geografia, cosa tan diferent de la clàssica assignatura que detentava aquell nom. Així l'obra de P. Vila es dedicarà a «presentar l'ambient físic de cada comarca a través de la seva evolució i com s'hi ha realitzat l'adaptació del treball i de la vida humana mitjançant l'esforç conscient o inconscient dels aplegaments socials per superar els obstacles que a llur desenrotllament oposa la naturalesa». En la seva primera part, estudia la fisiografia, l'evolució geològica, el clima i el paisatge. La segona, dedicada a la geografia humana, analitza el desenrotllament històric del poblament, l'emplaçament i el caràcter geogràfic de les poblacions, les cases, l'agricultura i la ramaderia, la indústria, les vies de comunicació, la població i les migracions; finalitza amb una tercera part: *monografies locals* on, en forma de diccionari, apareixen tots els pobles amb les dades administratives, estadístiques i altres d'ordre local que no han tingut lloc adequat en el cos del llibre. Com a digne complement conté una completa i triada bibliografia i és molt cuidada la part gràfica que ajuda a fer-lo atractiu.

Uns mots, pocs, dedicarem al fascicle I de *Mapes i Itineraris de Catalunya, Valencia i Balears* el qual, dedicat a la Cerdanya, és complement de l'obra. Els itineraris redactats per en Pau Vila són destinats a facilitar el recorregut de la comarca en tots sentits. El fascicle és de format adequat a l'excursionisme; però els itineraris els trobem excessivament sintètics, sobretot per servir de guiatge a l'excursionista novell, qui tampoc pot servir-se, en la majoria dels cassos, del mapa, puix no hi figura la indicació dels itineraris descrits i és molt deficient per fixar els passants de muntanya. El

mapa citat, no fa cap aportació al coneixement topogràfic de la contrada. És de desitjar que en els mapes que acompanyin els fascicles successius siguin superades les condicions de presentació i cuidada la seva confecció per a fer-ne un instrument útil i un document apreciable.

J. F.

Biblioteca

REVISTES INGRESSADES ÚLTIMAMENT.—Sumaris resumits.

LA MONTAGNE

Gendre, F.—*La Feuille de «la grave» de la carte au 20.000e.*—1926-249.

Rigotard, L. & Laval, H.—*Pour les Recherches scientifiques alpines.*—1926-257.

Faillon, Maurice.—*Henri Ferrand 1853.*—1926-263.

Dosse, General.—*Description d'un Coin du Rif.*—1926-281.

Gennes, A. de.—*Dans le Massif du Mont Blanc en skis courts.*—1926-295.

Guënot, Henry.—*Antour de le XXIIIème Exposition de la Société des Péintres de la Montagne.*—1926-300.

Armand Delille, D.—*A la Barre en Hiver.*—1926-313.

Bourbonne, Ch. de.—*Un Voyage a Chamouny en 1780.*—1926-323.

Club Alpin Français.—*Section des Pyrénées centrales.*—1926.

Moog, R.—*En Haute Barousse.*—1926-357.

N. F.—*Une Escalade aux Aiguilles de Rieutort (1.060 m. Mont Caroux, Hérault).*—1926-369.

Parant, Louis.—*Le Pic d'Aréou (2.082 m.).*1926-397.

Arlaud, Jean.—*Trois Jours en Meije.*—1926-401.

LES ALPES

Barth, Hanns.—*Zermatter Tage.*—1926-361.

Lunn, Arnold.—*Skiübergänge vom Oberaarjoch ins Goms.*—1926-374.

L'Orsa, F. und Roch, A.—*Noch einmal die Badile-Nordkante.*—1926-377.

- Ferrazzini, Piero.—*Dammastock*.—1926-380.
 Quaranta, Mario.—*Adula «Regina Montium»*.—1926-383.
 Schnaidt, Paul.—*Traversée des Douves et des Salaires*.—1926-387.
 Correvon, Ed.—*Expériences d'Alpinisme hivernal*.—1926-390.
 Schaer, Adolf.—*Der Gebirgsmaler Alfred Glaus*.—1926-401.
 Hess, Jakob.—*Von den Wäggitaler Bergen*.—1926-406.
 Sowden, William.—*An Dreieckhorn*.—1926-425.
 Jaquerod, Adrien.—*Dans les Montagnes Corses*.—1926-429.
 Montandon, Frederic.—*Note sur les coulées au Bais-Noir*.—1926-438.
 Egger, Carl.—*Drei Erinnerungsblätter*.—1926-443.
 Siegfried, Walter.—*Die alpinen Unglücksfälle der Jahre 1923-1925*.—1926-449.
 Jatón, Marcel.—*Le Bivouac. Une ascension au Tour Noir*.—1926-467.
 Rollard, Pierre F.—*La Traversée des Courtes (Chaîne du Mont Blanc)*.—1926-478.
 Jaccard, A. F.—*Autour de la Cabane Topali*.—1926-480.

NOVES ADQUISICIONS

- POBLA Y JOU, JOSÉ M.^a.—*La Aviación aplicada al Levantamiento de Planos*.—Barcelona, 1926.
 BARRERA I ARENAS, JACINTO.—*Miscelànea rural popular dedicada als Convilatjans de Teyà*.—Masnou, 1927.
 PALOMER, MOSSÈN JOSEP.—*Estampes de Poblet*.—Barcelona, 1927.
 BLASI I VALLESPINOSA, F.—*Del País de les Coses Grans*.—Valls, 1927.
 REAL AUTOMÓVIL CLUB DE CATALUÑA.—*Gran prueba de Turismo. Excursión al Valle de Arán*.—Barcelona, 1927.
 ALMELA I VIVES, F.—*La Catedral de Valencia*.—Barcelona, 1927.

DONATIUS

- DANTIN CERECEDA, JUAN.—*Ensayo acerca de las Regiones Naturales de España*, (del Museo Pedagógico Nacional).
 MUSEO NACIONAL DE HISTORIA NATURAL DE BUENOS AIRES.—*Memoria de 1926*, (del senyor F. Rodon i Pons).